

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

εκδδα

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΚΖ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ
ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ

Οι «Αφганές γυναίκες» στον Ελληνικό Τύπο 2021 - 2022:
Πολιτικός λόγος και κοινωνική κουλτούρα

ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

Διοίκηση Οργανισμών Κοινωνικής Πολιτικής

Επιβλέπων/ουσα:

Καλεράντε Ευαγγελία

Σπουδαστής/στρια:

Μαυρούλη Ελένη

ΑΘΗΝΑ - 2022

Οι «Αφγανές γυναίκες» στον Ελληνικό
Τύπο 2021 - 2022: Πολιτικός λόγος και
κοινωνική κουλτούρα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η επάνοδος των Taliban στην εξουσία του Αφγανιστάν, τον Αύγουστο του 2021, έδωσε τέλος στα μικρά και αργά, πλην υπαρκτά, βήματα αναγνώρισης και κατοχύρωσης των δικαιωμάτων των γυναικών που είχαν επιτευχθεί την τελευταία 20ετία, με επίκεντρο κυρίως τα αστικά κέντρα της χώρας. Όπως έγινε και στα τέλη της δεκαετίας του '90, όταν οι Taliban είχαν καταφέρει να ελέγξουν για πρώτη φορά τη χώρα, ένα από τα πρώτα και μεγαλύτερα θύματά τους είναι οι γυναίκες που υποβιβάζονται σε αόρατους πολίτες δεύτερης κατηγορίας. Οι γυναίκες βλέπουν, ήδη, τα δικαιώματά τους για πρόσβαση στην εκπαίδευση, σε υπηρεσίες υγείας, στην αγορά εργασίας και στη συμμετοχή στη δημόσια και πολιτική ζωή να περιστελλονται ή ακόμη και να καταργούνται εντελώς.

Η εργασία αυτή αποπειράται να σκιαγραφήσει την εικόνα της Αφγανής γυναίκας σήμερα, όπως αυτή αποτυπώνεται σε δημοσιεύματα ελληνικών Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης αναλύοντας τον πολιτικό λόγο και την κοινωνική κουλτούρα που την πλαισιώνει. Για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός αξιοποιούνται κοινωνιολογικές έννοιες – εργαλεία, όπως είναι το κοινωνικό κεφάλαιο, η κοινωνική ταυτότητα, το κοινωνικό φύλο. Οι έννοιες αυτές γίνεται προσπάθεια να συνδεθούν με το, σχετικά πρόσφατο, ιστορικό, πολιτικό, θρησκευτικό και πολιτισμικό πλαίσιο του Αφγανιστάν, το οποίο επιδρά στη διαμόρφωση του περιεχομένου τους.

Μέσα από την προσέγγιση αυτή, παρά τους περιορισμούς χρονικούς και αντικειμενικούς της συγκεκριμένης έρευνας, γίνεται μια πρωτόλεια αποτύπωση της εικόνας της Αφγανής γυναίκας, των βασικών παραμέτρων που διαμορφώνουν την κοινωνική της ταυτότητα και τις ανάγκες της, καθώς και του τρόπου που η ίδια ορίζει και νοηματοδοτεί τα δικαιώματά της. Η πρώτη αυτή αποτύπωση έχει ενδιαφέρον και από τη σκοπιά της Δημόσιας Διοίκησης με δεδομένο ότι στην Ελλάδα ο αφγανικός προσφυγικός πληθυσμός είναι ο πλέον πολυπληθής με βάση τα τελευταία στοιχεία των αρμόδιων υπηρεσιών του ΟΗΕ, και στην πλειοψηφία του απαρτίζεται από γυναίκες. Επίσης, από τον αφγανικό προσφυγικό πληθυσμό έχουν κατατεθεί τα περισσότερα αιτήματα για χορήγηση ασύλου από την ελληνική Πολιτεία. Τα πρώτα αυτά στοιχεία μπορούν ν' αξιοποιηθούν ως έναυσμα για περαιτέρω προβληματισμό και μελέτη στο πλαίσιο της διαρκούς προσπάθειας εμπλουτισμού και βελτίωσης του σχεδιασμού μιας συνεκτικής πολιτικής ενσωμάτωσης προσφύγων και μεταναστών γενικότερα και ειδικότερα των Αφγανών γυναικών στην ελληνική κοινωνία.

ΛΕΞΕΙΣ – ΚΛΕΙΔΙΑ: Αφγανές γυναίκες, κοινωνικό κεφάλαιο, κοινωνική ταυτότητα, κοινωνικό φύλο, δικαιώματα γυναικών, Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

ABSTRACT

The return of the Taliban to power in Afghanistan in August 2021 put an end to the small and slow, but real, steps towards the recognition and guarantee of women's rights that had been achieved over the last 20 years, mainly focusing on the country's urban centers. As was the case in the late 1990s, when the Taliban had managed to control the country for the first time, one of their first and biggest victims is women, who are reduced to invisible second-class citizens. Women are already seeing their rights to access to education, health services, the labor market and participation in public and political life curtailed or even abolished altogether.

This paper attempts to outline the image of the Afghan woman today, as it is portrayed in Greek media articles, analyzing the political discourse and the social culture that frames it. To achieve this goal, sociological concepts - tools such as social capital, social identity and gender are used. An attempt is made to link these concepts to the relatively recent historical, political, religious and cultural context of Afghanistan, which influences the shaping of their content.

Through this approach, despite the temporal and objective limitations of this research, an original portrayal of the image of the Afghan woman, the basic parameters that shape her social identity and her needs, as well as the way she defines and makes sense of her rights, is achieved. This first assessment is also interesting from the point of view of the Public Administration, given that in Greece, the Afghan refugee population is the most numerous according to the latest data of the competent UN agencies, and the majority of them are women. In addition, the Afghan refugee population has submitted most of the requests for asylum from the Greek state. These first elements can be used as a stimulus for further reflection and study in the context of the ongoing effort to enrich and improve the design of a coherent policy for the integration of refugees and migrants in general and Afghan women in particular into Greek society.

KEYWORDS: Afghan women, social capital, social capital, social identity, gender, women's rights, media

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πίνακας εικονογράφησης.....	8
Πίνακας Συντομογραφιών.....	8
Εισαγωγή.....	9
1. Μέρος Α – Θεωρητικό Πλαίσιο.....	16
1.1. Κοινωνικό Κεφάλαιο: κατασκευή και ανακατασκευή δυνατοτήτων στα όρια της δεδομένης πραγματικότητας.....	16
1.2. Κοινωνική Ταυτότητα: «Εμείς», οι «Άλλοι» και η ρευστότητα από το παρελθόν στο παρόν και στο μέλλον.....	19
1.3. Κοινωνικό Φύλο: Η «γυναικεία» και η «ανδρική» συγκρότηση κοινωνικού κεφαλαίου.....	20
1.3.1. Κακοποίηση γυναικών: Το θεσμικό πλαίσιο ως γλωσσικός κώδικας αναγνώρισης του φαινομένου.....	22
2. Μέρος Β – Ιστορικό, πολιτικό, πολιτισμικό πλαίσιο.....	24
2.1. Οι ξένες επεμβάσεις και η εκκόλαψη του θρησκευτικού φονταμενταλισμού.....	24
2.2. Φτώχεια, συγκρούσεις και παράδοση «στραγγαλίζουν» την εκπαίδευση.....	26
3. Μέρος Γ – Ερευνητική διαδικασία και ευρήματα.....	29
3.1. Μεθοδολογία.....	29
3.2. Το κοινωνικό κεφάλαιο ως μέσο επιβίωσης.....	33
3.3. Η «αιμορραγία» της κοινωνικής ταυτότητας.....	38
3.4. Η «φυλακή» του κοινωνικού φύλου.....	40
3.4.1. Ο λόγος των δικαιωμάτων.....	45
Συμπεράσματα.....	47
Βιβλιογραφία.....	52
Κατάλογος Δημοσιευμάτων.....	57

Ε.Σ.Δ.Δ.Α.,

Ελένη Μαυρούλη, ©, 2022

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Δήλωση

«Δηλώνω ρητά ότι η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής».

Αθήνα, 19/05/2022

Ελένη Μαυρούλη

Υπογραφή

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ

Πίνακας αριθμού δημοσιευμάτων αμιγώς ειδησεογραφικών με θέμα τις Αφγανές γυναίκες.....	31
Πίνακας αριθμού δημοσιευμάτων με θέμα την εικόνα της Αφγανής γυναίκας	31

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

E.E. – Ευρωπαϊκή Ένωση

E.Σ.Σ.Δ. – Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών

M.M.E. – Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

N.A.T.O. – North Atlantic Treaty Organization

O.C.H.A. - United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs

O.H.E. – Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

U.N. – United Nations

U.N.E.S.C.O. - United Nations Educational Scientific and Cultural Organization

U.N.F.P.A. – United Nations Population Fund

U.N.H.C.R. – United Nations Refugee Agency

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στα μέσα Αυγούστου 2021, οι Taliban, μετά από μήνες εναλλαγής μεταξύ συγκρούσεων και συζητήσεων, κατέλαβαν την πρωτεύουσα του Αφγανιστάν, Καμπούλ, δίνοντας και τυπικά τέλος στην περίπου 20ετή παρουσία ξένων στρατευμάτων, κατά κύριο λόγο αμερικανικών και των ολιγομελών, πλέον, αποστολών χωρών μελών του ΝΑΤΟ, που, στην πλειοψηφία τους, είχαν αποχωρήσει ήδη από το 2014. Η ανακατάληψη, με στρατιωτικούς όρους, της εξουσίας από τους Taliban, που σημαδεύτηκε από αιματηρές σκηνές χάους, δεν περιλαμβανόταν στις προβλέψεις της «Συμφωνίας για την Ειρήνευση στο Αφγανιστάν», την οποία υπέγραψαν στις 29 Φεβρουαρίου 2021, οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής με τους Taliban και εγκρίθηκε από το Συμβούλιο Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Στη συμφωνία γινόταν λόγος για σταδιακή απόσυρση όλων των ξένων στρατευμάτων που βρίσκονταν στη χώρα μετά από την εισβολή του 2001 και για διαπραγμάτευση μεταξύ Taliban και αφγανικής κυβέρνησης για το μέλλον. (The Guardian, 2020)

Με τις εξελίξεις αυτές, μια νέα επικίνδυνη περιπέτεια ξεκίνησε για τον αφγανικό πληθυσμό, πριν καν τελειώσει η προηγούμενη. Η τελευταία απογραφή πληθυσμού πραγματοποιήθηκε στο Αφγανιστάν το 1979 και δεν ολοκληρώθηκε κανονικά. Έκτοτε όλα τα στοιχεία για τον αφγανικό πληθυσμό εκτιμώνται κατά προσέγγιση μέσα από προβολές και υπολογισμούς του ΟΗΕ. (UNFPA, 2022) Σύμφωνα με αυτούς τους υπολογισμούς, το 2022, ο πληθυσμός του Αφγανιστάν είναι 40,8 εκατομμύρια, εκ των οποίων το 57% είναι μεταξύ 15 – 64 ετών, το 41% μέχρι 14 ετών και μόνο το 3% άνω των 65 ετών. Το προσδόκιμο ζωής, πάντα με βάση εκτιμήσεις, κυμαίνεται στα 64 χρόνια για τους άνδρες και στα 67 για τις γυναίκες. (UNFPA, 2022) Με βάση αυτά τα στοιχεία, η Παγκόσμια Τράπεζα υπολογίζει τις γυναίκες στο 48,7% του συνολικού πληθυσμού το 2020. (The World Bank, 2020)

Οι γυναίκες, όπως φαίνεται, είναι τα μεγαλύτερα θύματα της επανόδου των Taliban στην εξουσία. Υπολογίζεται ότι το 1/3 του πληθυσμού που παραμένει στο Αφγανιστάν είναι γυναίκες κάτω των 25 ετών, οι οποίες μεγάλωσαν, στα αστικά κέντρα τουλάχιστον, έχοντας κατά νου ένα θεσμικό πλαίσιο που διασφάλιζε ορισμένα δικαιώματα. Μεταξύ αυτών των δικαιωμάτων ξεχωρίζουν η πρόσβαση στην εκπαίδευση, στην εργασία, σε βασικές υπηρεσίες υγείας, η συμμετοχή στη δημόσια ζωή μέσα από την ανάληψη

καθηκόντων σε θέσεις δημοσίων λειτουργών και από την εμπλοκή με την πολιτική. Αρκετά από αυτά τα δικαιώματα, ήδη από τις πρώτες μέρες στην εξουσία, οι Taliban είχαν αρχίσει να τα περιστέλλουν.

Μετέτρεψαν το υπουργείο Γυναικείων Υποθέσεων σε υπουργείο Προώθησης Αρετής και Πρόληψης της Διαφθοράς. Με εξαίρεση τις γυναίκες που εργάζονται σε επαγγέλματα υγείας απαγόρευσαν στις υπόλοιπες να δουλεύουν (αρχικά αυτό παρουσιάστηκε ως προσωρινό μέτρο αλλά στη συνέχεια μονιμοποιήθηκε σε αρκετά επαγγέλματα), χώρισαν σε θηλέων και αρρένων όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, έθεσαν σε αμφισβήτηση την πρόσβαση κοριτσιών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και απαγόρευσαν στις γυναίκες να κυκλοφορούν χωρίς άνδρα μέλος της οικογένειάς τους ως συνοδό ή να έχουν άδεια οδήγησης. Μάλιστα, όσες γυναίκες είχαν καταφέρει αυτά τα 20 χρόνια να αποκτήσουν υψηλό μορφωτικό κεφάλαιο και κυρίως αν είχαν καταφέρει να αναλάβουν δημόσια καθήκοντα είτε ως διορισμένοι λειτουργοί πχ εισαγγελείς ή δικαστές, είτε ως εκλεγμένοι εκπρόσωποι (βουλευτές ή δήμαρχοι ή περιφερειάρχες), βρέθηκαν, από τον Αύγουστο και μετά, σε ακόμη μεγαλύτερο κίνδυνο. (Cone, 2021)

Αυτές οι γυναίκες, χάρη στο υψηλό μορφωτικό και κοινωνικό κεφάλαιό τους, είχαν τη δυνατότητα να αναγνωρίσουν γρήγορα τον κίνδυνο που διατρέχουν και να αναζητήσουν λύσεις για να τον αντιμετωπίσουν, αρχής γενομένης από την επιλογή να εγκαταλείψουν τη χώρα τους και να αναζητήσουν καλύτερες συνθήκες για τις ίδιες και τα παιδιά τους σε μια άλλη χώρα. Ωστόσο ακόμη και αν έκαναν την επιλογή αυτή, δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι μπόρεσαν να την υλοποιήσουν. Αυτό συμβαίνει γιατί το ενδεχόμενο να εγκαταλείψουν τη χώρα οι γυναίκες παραμένει ιδιαίτερα δύσκολο καθώς οι Αφγανές, με βάση στοιχεία του 2018, δεν είχαν στο μεγαλύτερο ποσοστό διοικητικά έγγραφα ταυτοποίησης (διαβατήριο ή ταυτότητα). Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, το 2018, 94% των ανδρών διέθεταν έγγραφα ταυτοποίησης έναντι μόνο 48% των γυναικών. Μάλιστα, εκτός αστικών κέντρων, το ποσοστό των γυναικών χωρίς έγγραφα ταυτοποίησης άγγιζε το 80%, γεγονός που καθιστούσε αδύνατη την νόμιμη έξοδό τους από τη χώρα και μαραθώνια την προσπάθειά τους να εγκατασταθούν σε μια άλλη χώρα, δεδομένης της έλλειψης εγγράφων ταυτοποίησης. (Livani & Haddock, 2020) Με άλλα λόγια, οι γυναίκες στερούνταν ακόμη και την απόκτηση ταυτότητας, έστω και αν πρόκειται για απλό διοικητικό έγγραφο.

Κατά τη διάρκεια του 2021, για το οποίο υπάρχουν συγκεντρωτικά στοιχεία, αφγανικής υπηκοότητας ήταν η πλειοψηφία των μεταναστών – προσφύγων που έφτασε στην Ελλάδα αριθμώντας 847 άτομα. Τους πρώτους δύο μήνες του 2022 ήταν μόνο 23 άνθρωποι. (UNHCR, 2022) Η διαφορά αυτή θα μπορούσε, πιθανώς, να αποδοθεί στην υιοθέτηση αυστηρών συστημάτων ελέγχου στα εξωτερικά σύνορα των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πλαίσιο της εφαρμογής μιας κοινής πολιτικής περιορισμού της εισόδου πολιτών τρίτων χωρών, η οποία ακολουθήθηκε από το 2015 και μετά, με στόχο τη διαχείριση των ισχυρών μεταναστευτικών πιέσεων. Με βάση στοιχεία της Ε.Ε., αυτές οι πολιτικές έχουν οδηγήσει σε αισθητή μείωση των αντικανονικών αφίξεων, η οποία, σε ορισμένες περιπτώσεις, ξεπερνά και το 90%.¹

Παρά την μείωση των αντικανονικών αφίξεων, οι χώρες μέλη της Ε.Ε., και ιδιαίτερα οι χώρες πρώτης άφιξης για μετανάστες και πρόσφυγες όπως είναι η Ελλάδα, καλούνται να διαχειριστούν ένα μεγάλο αριθμό προσφυγικού πληθυσμού, στον οποίο συγκαταλέγονται χιλιάδες Αφγανοί και Αφγανές. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR Greece, 2021), οι Αφγανοί αποτελούν, σήμερα στην Ελλάδα, την πλειοψηφία των αιτούντων άσυλο και των προσφύγων. Μέχρι τα τέλη Ιουλίου 2021, στην Ελλάδα ζούσαν 31.000 Αφγανοί, εκ των οποίων το 62% είναι γυναίκες και παιδιά. Μάλιστα, τα παιδιά από το Αφγανιστάν αποτελούν και την πλειοψηφία (32%) των ασυνόδευτων ανηλίκων που έχουν φτάσει στη χώρα.

Η παρούσα εργασία αποπειράται να προσεγγίσει τον τρόπο με τον οποίο, μέσω των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, σκιαγραφείται η εικόνα της Αφγανής γυναίκας. Της γυναίκας, που αν και αποτελεί την πλειοψηφία, με βάση τα προαναφερόμενα στοιχεία των αρμόδιων οργανισμών, του αφγανικού προσφυγικού πληθυσμού στην Ελλάδα, είναι λιγότερο «ορατή» από τους άνδρες. Το ερευνητικό ερώτημα που επιχειρεί να διαπραγματευτεί η εργασία είναι να εντοπίσει και να προσεγγίσει, όσο είναι αυτό εφικτό, δια μέσου της ανάλυσης του πολιτικού λόγου και της κοινωνικής κουλτούρας που την πλαισιώνουν, την εικόνα της Αφγανής γυναίκας σε ελληνικά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.

Για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός θα αξιοποιηθούν κοινωνιολογικές έννοιες - εργαλεία, όπως είναι το κοινωνικό κεφάλαιο, το κοινωνικό φύλο και η κοινωνική ταυτότητα. Θα

---

¹ <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-migration-policy/>

γίνει προσπάθεια να συνδεθούν με κομβικά στοιχεία της ιστορικής, πολιτικής, θρησκευτικής και πολιτισμικής πορείας του Αφγανιστάν, τουλάχιστον κατά τα τελευταία χρόνια, προκειμένου να αναδειχθεί η σχέση των πτυχών της εικόνας της Αφγανής γυναίκας που αποτυπώνεται στα ΜΜΕ με τα βασικά δομικά χαρακτηριστικά της κοινωνίας της χώρας τους και να εντοπιστούν οι τρόποι αλληλεπίδρασης.

Μια τέτοια απόπειρα έχει αρκετούς περιορισμούς εκτός από την εγγενώς δεδομένη διαμεσολαβημένη, από το φίλτρο των ΜΜΕ, εικόνα που θα τεθεί υπό ανάλυση. Ένας σημαντικός περιορισμός είναι ότι πρόσβαση στα ΜΜΕ έχει ένας μικρός αριθμός γυναικών από το Αφγανιστάν, εκ των οποίων οι περισσότερες είναι σε θέση, λόγω της κοινωνικο-οικονομικής και πολιτικής τους θέσης ή του μορφωτικού τους επιπέδου, να συνομιλήσουν με δημοσιογράφους και να έχουν επαφή με φορείς και οργανισμούς που θα τις φέρουν σε επαφή με εκπροσώπους Μέσων Ενημέρωσης. Έτσι η έρευνα επικεντρώνεται στην εικόνα των γυναικών από το Αφγανιστάν που κατάφεραν να έρθουν σε επαφή με ΜΜΕ και να βρουν διαύλους επικοινωνίας (και αντίστροφα, αυτές που οι δημοσιογράφοι κατάφεραν να εντοπίσουν). Αντίθετα, παραμένουν αόρατες χιλιάδες άλλες γυναίκες από το Αφγανιστάν, που βρίσκονται στην Ελλάδα, αλλά δεν διαθέτουν τις δυνατότητες αυτές.

Θα πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι το ενδιαφέρον των ελληνικών ΜΜΕ για τις εξελίξεις στο Αφγανιστάν και δη τις Αφγανές γυναίκες, επηρεάζεται από την πολιτική και οικονομική συγκυρία στην οποία το συγκεκριμένο ζήτημα εντάσσεται χρονικά. Σε μια περίοδο που η Ελλάδα βρίσκεται στη δίνη της πανδημίας, όπως και όλος ο πλανήτης, και των οικονομικών προβλημάτων που αυτή προκάλεσε, (όπως είναι η περίοδος που εξετάζεται) είναι, μάλλον, αναμενόμενο αυτό θέμα να μη βρίσκεται μέσα στον κατάλογο των προτεραιοτήτων ως προς τη δημοσιογραφική του κάλυψη. Επίσης, η σταδιακή, τα τελευταία αρκετά χρόνια, άνοδος των ψηφιακών ΜΜΕ, στα οποία κυριαρχεί η μορφή του σύντομου λόγου καθώς και η λογική της επιλογής πιο «ελαφρών» θεμάτων προς τόνωση της αναγνωσιμότητας, δεν αφήνει πολλά περιθώρια ανάδειξης και ανάλυσης θεμάτων που «ξεφεύγουν» από τα όρια της ροής ειδήσεων.

Με γνώμονα αυτές τις επισημάνσεις προκύπτει ένας δεύτερος σημαντικός περιορισμός της παρούσας έρευνας. Πρόκειται για έρευνα η οποία πραγματοποιήθηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα χωρίς να υπάρχει η ευχέρεια να επεκταθεί σε διαφορετικές χρονικές περιόδους έτσι ώστε να καταστεί εφικτή η παρατήρηση και η εξαγωγή κάποιων

συμπερασμάτων ως προς τη συχνότητα με την οποία τα ελληνικά ΜΜΕ ασχολούνται με την εικόνα της Αφγανής γυναίκας, το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο εντός του οποίου γίνεται αυτό καθώς και οι αφορμές. Έτσι, δεν ήταν δυνατό να μελετηθεί αν υπάρχει ή όχι κάποια τροποποίηση του τρόπου προσέγγισής της εικόνας της Αφγανής με την πάροδο του χρόνου ή ανάλογα με την εκάστοτε αφορμή, όπως ούτε το αν υπάρχει αλλαγή του πολιτικού λόγου πλαισίωσης του συγκεκριμένου ζητήματος από τα ίδια τα ελληνικά ΜΜΕ.

Τέλος, ο χρονικός περιορισμός δεν επέτρεψε την πραγματοποίηση κάποιου είδους παράλληλης έρευνας σχετικά με την εικόνα της Αφγανής γυναίκας σε επιλεγμένα ξένα ΜΜΕ το ίδιο χρονικό διάστημα έτσι ώστε να υπάρξουν στοιχεία σύγκρισης με τα δεδομένα από τον ελληνικό χώρο. Μέσα από τη σύγκριση αυτή, πιθανώς θα αναδεικνύονταν ενδεχόμενα σημεία σύγκλισης ή απόκλισης ως προς τον τρόπο προσέγγισης του θέματος.

Τα ευρήματα και τα συμπεράσματα της εργασίας, λαμβάνοντας πάντα υπόψη τους προαναφερόμενους περιορισμούς, θα μπορούσαν να αποτελέσουν ένα πρώτο από στοιχείο σκιαγράφησης μιας πρωτόλειας εικόνας των Αφγανών γυναικών, η οποία περικλείει σε πολύ αδρές γραμμές την πολύπλοκη ταυτότητά τους, τα πολλαπλά τραύματα που έχουν υποστεί και τις προτεραιότητες που οι ίδιες θέτουν ως προϋπόθεση για βελτίωση της ζωής τους. Κατ' επέκταση δίνει μια ενδεικτική κατεύθυνση για το ποιες θα μπορούσαν να είναι οι βασικές πτυχές μιας σχεδιαζόμενης πολιτικής με στόχο την, όσο το δυνατόν, πιο ομαλή και σταδιακή ενσωμάτωση των γυναικών, μαζί με τα παιδιά τους, στην ελληνική κοινωνία με σεβασμό στα δικαιώματά τους.

Υπό αυτήν την έννοια, μπορεί να αποτελέσει την πρώτη ύλη για περαιτέρω προβληματισμό και έρευνα, των οποίων τα αποτελέσματα θα συνέβαλαν στο σχεδιασμό της διαχείρισης, στο εξής, των ζητημάτων μίας από τις σημαντικότερες προκλήσεις που κλήθηκε να αντιμετωπίσει η ελληνική Δημόσια Διοίκηση τα τελευταία χρόνια, αυτή της αντιμετώπισης της προσφυγικής κρίσης. Γνωρίζοντας και αξιοποιώντας στοιχεία που άπτονται του κοινωνικού και μορφωτικού κεφαλαίου προσφύγων και μεταναστών (στη συγκεκριμένη περίπτωση των Αφγανών γυναικών) που αναζητούν καταφύγιο και άσυλο στην Ελλάδα, γίνεται εφικτή η κατανόηση και η κατηγοριοποίηση των αναγκών τους, η διατύπωση εξειδικευμένων προτάσεων και κατ' επέκταση η υιοθέτηση αντίστοιχων

μεθόδων. Με τον τρόπο αυτό οι αρμόδιες υπηρεσίες διευκολύνονται να φέρουν σε πέρας το ρόλο τους καθώς οι όποιες δράσεις θα είναι πιο αποτελεσματικές και στοχευμένες.

Η εργασία δομείται σε τρία βασικά μέρη. Μετά την εισαγωγή ακολουθούν:

- **ΜΕΡΟΣ Α:** περιλαμβάνει τη σύντομη παρουσίαση των βασικών θεωρητικών εννοιών που χρησιμοποιούνται για την προσέγγιση της εικόνας των Αφγανών γυναικών. Η παρουσίαση αυτή διαρθρώνεται σε τρία κεφάλαια και ένα υποκεφάλαιο.
  - **Πρώτο κεφάλαιο:** παρουσιάζεται η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου, οι βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις και διαφωνίες ως προς το περιεχόμενό του, οι σημαντικές πτυχές του.
  - **Δεύτερο κεφάλαιο:** παρουσιάζεται η έννοια της κοινωνικής ταυτότητας, το περιεχόμενο που της αποδίδεται, τα βασικά της χαρακτηριστικά.
  - **Τρίτο κεφάλαιο:** αναλύεται, πολύ συνοπτικά, η έννοια του κοινωνικού φύλου, το περιεχόμενο και η σημαντικότητά της ως εργαλείο ανάλυσης.
    - ✓ **Υποκεφάλαιο:** ενσωματώνεται μια πολύ συνοπτική παρουσίαση των συνθηκών ανάδυσης και διαμόρφωσης του γλωσσικού κώδικα αναγνώρισης της έννοιας της κακοποίησης των γυναικών, παράμετρος που συνδέεται άμεσα με την έννοια του κοινωνικού φύλου και έχει βαρύνουσα σημασία στην προσέγγιση της εικόνας των γυναικών από το Αφγανιστάν.
- **ΜΕΡΟΣ Β:** παρουσιάζονται συνοπτικά οι ιστορικές και πολιτικές εξελίξεις στο Αφγανιστάν καθώς και τα θεμέλια και η μορφή του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας για λόγους σύνδεσης του ειδικού θέματος που τίθεται υπό μελέτη (η εικόνα των Αφγανών γυναικών) με το γενικό (διάρθρωση και χαρακτηριστικά της αφγανικής κοινωνίας). Το δεύτερο μέρος απαρτίζεται από δύο κεφάλαια.
  - **Τέταρτο κεφάλαιο:** γίνεται μια απόπειρα πολύ σύντομης παρουσίασης των ιστορικών και πολιτικών εξελίξεων στο Αφγανιστάν, με τη μεγαλύτερη προσοχή να στρέφεται στις τελευταίες δεκαετίες, καθώς σε αυτές έζησαν και διαμόρφωσαν κοινωνικό κεφάλαιο και κοινωνική ταυτότητα οι γυναίκες των οποίων η εικόνα εξετάζεται.
  - **Πέμπτο κεφάλαιο:** εξίσου συνοπτικά γίνεται προσπάθεια παρουσίασης των βασικών χαρακτηριστικών και της μορφής του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας προκειμένου να αποτυπωθούν βασικά στοιχεία της

επίδρασής του στη διαμόρφωση μορφωτικού κεφαλαίου και να αναδυθούν οι διασταυρώσεις με τις πολιτικές εξελίξεις του συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος.

- **ΜΕΡΟΣ Γ:** περιλαμβάνει την παρουσίαση της έρευνας που πραγματοποιήθηκε, τη μεθοδολογία της και την, κατά το δυνατόν, λεπτομερή καταγραφή των παραμέτρων που αναδείχτηκαν με γνώμονα τις θεωρητικές έννοιες που προαναφέρθηκαν μέσα από τη μελέτη των ευρημάτων από τα ελληνικά ΜΜΕ. Το τρίτο μέρος διαρθρώνεται, με εξαίρεση το κεφάλαιο όπου εξηγείται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, σε αντίστοιχα κεφάλαια με το θεωρητικό, δηλαδή σε κεφάλαια εντοπισμού και ανάλυσης του κοινωνικού κεφαλαίου, της κοινωνικής ταυτότητας και του κοινωνικού φύλου, όπως προκύπτουν από την εξέταση των δημοσιευμάτων, για λόγους καλύτερης παρουσίασης και κατανόησης των ευρημάτων.
  - **Έκτο κεφάλαιο:** παρουσιάζεται ο τρόπος σχεδιασμού της έρευνας, τα κριτήρια επιλογής των συγκεκριμένων μέσων ενημέρωσης και η μέθοδος συλλογής, διασταύρωσης και ανάλυσης των στοιχείων που εντοπίστηκαν.
  - **Έβδομο κεφάλαιο:** παρουσιάζονται τα στοιχεία που προκύπτουν από τα δημοσιεύματα τα οποία αναδεικνύουν το ρόλο και το περιεχόμενο του κοινωνικού κεφαλαίου των γυναικών.
  - **Όγδοο κεφάλαιο:** αναλύονται τα στοιχεία που συλλέχθηκαν στη βάση της έννοιας της κοινωνικής ταυτότητας.
  - **Ένατο κεφάλαιο:** με γνώμονα πάντα τα ευρήματα της έρευνας παρουσιάζεται το περιεχόμενο που αποκτά η έννοια του κοινωνικού φύλου όσον αφορά τις περιπτώσεις που καταγράφονται στα ευρήματα από τα ΜΜΕ.
    - ✓ **Υποκεφάλαιο:** σε συνδυασμό με τα ευρήματα που αφορούν το κοινωνικό φύλο, αποτυπώνεται η νοηματοδότηση των δικαιωμάτων και της περιστολής αυτών από τις ίδιες τις ενδιαφερόμενες.

Τέλος, η εργασία ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των βασικών συμπερασμάτων.

1. ΜΕΡΟΣ Α - ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1. Κοινωνικό Κεφάλαιο: κατασκευή και ανακατασκευή δυνατοτήτων στα όρια της δεδομένης πραγματικότητας

Το κοινωνικό κεφάλαιο ως όρος, και ως εργαλείο κοινωνιολογικής ανάλυσης, χρησιμοποιείται ευρέως αλλά δεν είναι δεδομένο και ακριβές το περιεχόμενό του για όλους. Επιχειρώντας να συγκεράσει τις διαφορετικές προσεγγίσεις συνοπτικά η Λεοντσίνη (2010) σημειώνει ότι κοινωνικό κεφάλαιο είναι η δυνατότητα ατόμων και ομάδων να διαθέτουν και να χρησιμοποιούν προς όφελός τους σχέσεις και διασυνδέσεις, που μπορούν να συμβάλουν στην επίτευξη των στόχων τους. Ενδεικτικό της βαρύνουσας σημασίας του είναι ότι ακόμη και η Παγκόσμια Τράπεζα (1998) ασχολείται με το κοινωνικό κεφάλαιο και αναφέρει ότι μπορεί να γίνει κατανοητό ως «οι θεσμοί, οι σχέσεις, οι στάσεις και οι αξίες που διέπουν τις διαντιδράσεις των ανθρώπων και συμβάλλουν στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη».

Οι ορισμοί του κοινωνικού κεφαλαίου επηρεάζονται από την παράδοση της κοινωνικής θεωρίας στο πλαίσιο της οποίας αξιοποιούνται. Σε πολύ γενικές γραμμές στην νέοντυρκεμιακή παράδοση, στην οποία αρκετοί κατατάσσουν ως κύριους εκφραστές παρά τις σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ τους, τους Putnam και Coleman, χρησιμοποιείται ως έννοια που συμπυκνώνει μια τάση ενοποίησης προς τη συλλογική δράση, δια μέσου κανόνων ανταποδοτικότητας, εμπιστοσύνης, συνεργασίας. Υπό το πρίσμα αυτό, το κοινωνικό κεφάλαιο αναδύεται και πραγματώνεται εντός κοινωνικών δικτύων. (Adkins, 2005) Ο ορισμός του κοινωνικού κεφαλαίου κατά τον Coleman (1988), ένας ορισμός με λειτουργικό χαρακτήρα, υποστηρίζει ότι κάτι συνιστά κοινωνικό κεφάλαιο εφόσον αποτελεί πόρο ο οποίος διευκολύνει ή βοηθά να παραχθούν συγκεκριμένες δράσεις. Ο Putnam (2002), από την πλευρά του, δίνει βάρος στην αμοιβαιότητα των σχέσεων οι οποίες είναι και οι μόνες που μπορούν να αποδώσουν στο κοινωνικό κεφάλαιο χαρακτήρα πόρου.

Η προσέγγιση αυτή έχει δεχτεί κριτική ότι δεν αποδίδει την σημασία που αρμόζει στις σχέσεις εξουσίας, ότι εισάγει εμμέσως την οικονομική θεωρία της ορθολογικής επιλογής στην κοινωνιολογία (κυρίως η οπτική του Coleman), ότι δεν αποτελεί, όπως περιγράφεται, παρά μια αναδιατύπωση της έννοιας της κοινότητας και ότι τελικά επανεισάγει μια ανδοκρατική εκδοχή του κοινωνικού στον πυρήνα της κοινωνικής θεωρίας. (Adkins, 2005)

Από την άλλη, υπάρχει η προσέγγιση του Bourdieu (2006), ο οποίος περιγράφει το κοινωνικό κεφάλαιο ως κοινωνική σχέση που περιλαμβάνει διάφορα δίκτυα σχέσεων που δύνανται να κινητοποιηθούν ως πόροι. Υποστηρίζει ότι αποτελεί, όπως και όλα τα άλλα κεφάλαια το μορφωτικό, το οικονομικό κλπ., συσσωρευμένη ανθρώπινη εργασία που μπορεί να συμβάλει στη συγκέντρωση και άλλων μορφών κεφαλαίου, (πχ οικονομικού) αλλά συμπληρώνει ότι όπως και οι άλλες μορφές κεφαλαίου κατανέμεται άνισα και συμμετέχει στη διαδικασία κατασκευής και επανακατασκευής των κοινωνικών ανισοτήτων, ιδιαίτερα όσων απορρέουν από τις ταξικές σχέσεις. Κατά τον ίδιο, ο όγκος του κοινωνικού κεφαλαίου που μπορεί κάποιος να κατέχει είναι ο όγκος των δικτύων του.

Όπως ο Bourdieu έτσι και άλλοι μελετητές έχουν διερευνήσει τους τρόπους με τους οποίους το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να έχει ρόλο στη δημιουργία ή και διατήρηση σχέσεων ανισότητας. Δεδομένου ότι το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί δίκτυο, είναι μέρος δηλαδή των υπάρχουσών κοινωνικών σχέσεων, τα όριά του είναι αυτά που ορίζουν αυτές οι κοινωνικές σχέσεις. Κάποιοι πόροι – σχέσεις δεν είναι διαθέσιμοι για όλους. Το κοινωνικό κεφάλαιο, κατά την άποψη αυτή, παράγει και αναπαράγει κοινωνικές ανισότητες. (Bourdieu, 2006) Εκτός από τα χαρακτηριστικά ότι το κοινωνικό κεφάλαιο συγκροτείται σε δίκτυα, αποτελεί πόρο (έχει, με άλλα λόγια, ανταλλακτική αξία), μπορεί να κατέχεται από άτομα ή ομάδες, παρά τη σχεσιακή συγκρότησή του, ο Bourdieu υποστηρίζει επίσης ότι έχει χρονική δομή και μπορεί να μεταβιβαστεί από γενιά σε γενιά.

Όπως αναφέρει και η Bezanson (2006) η ύπαρξη καλών δικτύων οικογένειας, φίλων και γνωστών παίζει καθοριστικό ρόλο στην ποιότητα ζωής. Μέσα από αυτά τα δίκτυα, οι άνθρωποι βελτιώνουν τις δυνατότητες διαχείρισης της ζωής τους, αυξάνουν τις πιθανότητες εύρεσης μιας καλής εργασίας, μπορούν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικότερα τυχόν κρίσεις. Υπό την έννοια αυτή, το κοινωνικό κεφάλαιο είναι πόρος που συσσωρεύεται συλλογικά και ξοδεύεται ατομικά. Στο πλαίσιο αυτό, αναγνωρίζεται και η μεγάλη σημασία των άτυπων σχέσεων φροντίδας ως αναπόσπαστο τμήμα κοινωνικού κεφαλαίου, πίσω από τις οποίες βρίσκεται η μη αμειβόμενη εργασία των γυναικών.

Στο κοινωνικό κεφάλαιο θα μπορούσε κάποιος να πει ότι εδράζεται η απόδοση της ευφυΐας, της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής εξέλιξης. Και το κοινωνικό κεφάλαιο, με τη σειρά του, εξαρτάται, σε σημαντικό βαθμό, από τη θέση του ατόμου στην

κοινωνική δομή της αγοράς ή της ιεραρχίας του εκάστοτε κοινωνικο-οικονομικού συστήματος στο οποίο ζει. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Burt (1998) αν το ατομικό κεφάλαιο είναι η ικανότητα του κάθε ατόμου, το κοινωνικό είναι η ευκαιρία που θα έχει να την ασκήσει.

Αρκετές φορές το γεγονός ότι το κοινωνικό κεφάλαιο «εντοπίζεται» σε ένα πρόσωπο, χρησιμοποιείται ως επιχείρημα για την υπερεκτίμηση των δυνατοτήτων των τοπικών δικτύων (οικογενειακών, κοινότητας κ.ά.) και την περιθωριοποίηση του ρόλου των κρατικών θεσμών και του ρόλου ενός αναδιανεμητικού κράτους. Ωστόσο αυτή η οπτική μοιάζει να αγνοεί το ρόλο της κοινωνικής αναπαραγωγής, η οποία συνδέεται με τις έννοιες της υλικής, πολιτισμικής και κοινωνικής παραγωγής και αναπαραγωγής των ανθρώπων, που σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να εξεταστούν ανεξάρτητα από την κοινωνική τάξη, τη φυλή, το φύλο, τις παράμετρους, δηλαδή, που καθορίζουν τον όγκο και την ποιότητα του κοινωνικού κεφαλαίου σε συνάρτηση με τον εκάστοτε ιστορικό χρόνο και τις δομές του κοινωνικο-οικονομικού συστήματος. (Bezanson, 2006) Τα επιμέρους κεφάλαια, το μορφωτικό, το οικονομικό, και τελικά η ταξική θέση του ατόμου αλλά και το φύλο, επηρεάζουν σημαντικά το εύρος και την ποιότητα του κοινωνικού κεφαλαίου, το οποίο επικαθορίζεται από αυτά και συχνά διαπιστώνεται η ανισότητα στους πόρους που το χαρακτηρίζουν. (Norris & Inglehart, 2006)

Η νοηματοδότηση του κοινωνικού κεφαλαίου κυρίως ως δίκτυο, κατά την λογική του Putnam (2002), μπορεί να οδηγήσει σε καταστάσεις όπου το δίκτυο είναι ευεργετικό για τα μέλη του, αλλά επιδρά αρνητικά στην ευρύτερη κοινωνία, πχ η μαφία ή οι ομάδες θρησκευτικού φονταμενταλισμού. Επίσης, δεν προκύπτει από κάποια ερμηνεία ή ερευνητικό εύρημα ότι οι επιδράσεις του δικτύου – κοινωνικού κεφαλαίου θα είναι ευεργετικές οπωσδήποτε μακροπρόθεσμα και για τα ίδια τα μέλη του, κάτι που μπορεί να γίνει κατανοητό και στα προαναφερόμενα παραδείγματα.

Το κοινωνικό κεφάλαιο δεν είναι κάτι σταθερό και αμετάβλητο ούτε για όλους τους ανθρώπους αλλά ούτε για τον κάθε έναν χωριστά. Κατά τον Coleman κάτι που μπορεί να αποτελεί κοινωνικό κεφάλαιο σε ένα κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο, δεν σημαίνει ότι μπορεί να συγκροτήσει κοινωνικό κεφάλαιο σε ένα άλλο. Κατά τον Bourdieu το σύνολο των δυνητικών και πραγματικών πόρων που αποτελούν ένα ανθεκτικό κεφάλαιο είναι ανταλλάξιμο, δηλαδή μπορεί να αναχθεί σε οικονομικούς

πόρους. Η σύνδεσή του με τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες είναι οργανική. (Sapiró, 2006)

1.2. Κοινωνική Ταυτότητα: «Εμείς», οι «Άλλοι» και η ρευστότητα από το παρελθόν, στο παρόν και στο μέλλον

Η κοινωνική ταυτότητα είναι η ανθρώπινη ικανότητα, που απορρέει από το γλωσσικό κώδικα, να γνωρίζει κάποιος «ποιος είναι ποιος» αλλά και το «τι είναι τι». Η ικανότητα αυτή οδηγεί, ουσιαστικά, στη γνώση του ποιοι είμαστε εμείς, ποιοι είναι οι άλλοι, ποιοι νομίζουν οι άλλοι ότι είμαστε εμείς κ.ο.κ. Κατά τον Jenkins πρόκειται για «μια πολυδιάστατη ταξινόμηση ή χαρτογράφηση του ανθρώπινου κόσμου και της θέσης μας σε αυτόν, ως άτομα και ως μέλη συλλογικοτήτων» (2008a, σ. 16). Ο ίδιος υπογραμμίζει ότι πρόκειται για διαδικασία και όχι για κάτι στατικό. Ορίζεται από τους «εντός» και τους «εκτός» (Jenkins, 2008b).

Η κοινωνική ταυτότητα είναι όλα αυτά που είμαστε, η κοινωνική μας θέση, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, ο σεξουαλικός προσανατολισμός και σε αυτά προστίθεται η βιολογική και η κοινωνική έμφυλη ταυτότητα. Τα εκάστοτε στερεότυπα που δομούν το κοινωνικό φύλο δεν δεσμεύουν μόνο τις γυναίκες αλλά και τους άνδρες αντίστοιχα και επιδρούν στην κοινωνική ταυτότητα και των δύο φύλων. Η κοινωνική ταυτότητα είναι ένα εξαιρετικά σύνθετο μίγμα στο οποίο συνυπάρχουν το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον, με το ένα να επηρεάζει το άλλο, με το παρελθόν να επιδρά στο παρόν και τα δύο αυτά στο μέλλον. (Evans, 2003).

Κεντρικό σημείο προσέγγισης της κοινωνικής ταυτότητας είναι η επίδραση των κοινωνικών ομάδων στον τρόπο με τον οποίο το άτομο βλέπει τον εαυτό του και τους άλλους γύρω του, μια επίδραση που δεν μπορεί να γίνει αντιληπτή αν δε ληφθεί υπόψη το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο λειτουργεί. Το πώς βιώνει και αντιλαμβάνεται το ίδιο το άτομο, θετικά ή αρνητικά, τη συμπερίληψή του σε μια ομάδα και το πώς διαχωρίζει τους «εντός» και τους «εκτός» ομάδας, δεν είναι ούτε αμετάβλητο ούτε προδιαγεγραμμένο (Tanis & Postmes, 2005) και εξαρτάται επίσης από το κατά πόσο έχει τη δυνατότητα να επιλέξει πραγματικά ελεύθερα το αν θα ανήκει σε μια ομάδα ή αν μπορεί, για κοινωνικούς, οικονομικούς, μορφωτικούς, πολιτικούς, εθνοτικούς, φυλετικούς, έμφυλους ή άλλους λόγους να ενταχθεί σε μια άλλη ομάδα. Συνοπτικά, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο διαμορφώνεται η κοινωνική

ταυτότητα του κάθε ατόμου λειτουργεί τόσο ως πηγή εν δυνάμει πόρων για ν' αντιμετωπίσει τυχόν απειλές όσο και ως απειλή το ίδιο για την ταυτότητα αυτή. (Ellemers, Spears, Doosje, 2002)

Είναι ξεκάθαρο ότι η κοινωνική ταυτότητα εξαρτάται από διαδικασίες και δεν καθορίζει, υπό κάποια μηχανιστική ή αιτιώδη έννοια, το τι κάνουν τα άτομα. Και κατά τον Hall, τον οποίο επικαλείται ο Jenkins, (2008b) στο σύγχρονο κόσμο η κοινωνική ταυτότητα είναι πάντα κάτι ανοιχτό, περίπλοκο, ένα παιχνίδι που δεν τελειώνει, και βρίσκεται διαρκώς υπό «κατασκευή». Συνήθως υπάρχει, κατ' ελάχιστο, κάποια διάδραση ανάμεσα στην αυτό-εικόνα και στην δημόσια εικόνα, μια διαδικασία συνειδητής ή ασυνείδητης προσαρμογής στη συνεχή διαδικασία της κατασκευής και ανακατασκευής της κοινωνικής ταυτότητας.

Φαίνεται να υπάρχει σύνδεση κοινωνικής ταυτότητας και συναισθήματος, και φαίνεται ότι όπου η ταυτότητα εμφανίζεται να είναι συναισθηματικό ζήτημα, μπορεί να επηρεάσει τις ανθρώπινες πράξεις, χωρίς αυτό να είναι αναπόφευκτο, ούτε φυσικό και στο σημείο αυτό φτάνει συνήθως μέσα από την ισχύ των συμβόλων και τελετουργικών εμπειριών. Η σύνδεση ταύτισης με κάτι και κινήτρων συμπεριφοράς δεν είναι απλή ή προβλέψιμη.

1.3. Κοινωνικό Φύλο: Η «γυναικεία» και η «ανδρική» συγκρότηση κοινωνικού κεφαλαίου

Η συμπερίληψη της αναλυτικής κατηγορίας του φύλου στα εννοιολογικά εργαλεία της κοινωνιολογικής έρευνας βοηθά στην ανάδειξη των διαφορετικών τρόπων συγκρότησης του κοινωνικού κεφαλαίου από τις γυναίκες αλλά και των διαφορετικών ιδιοτήτων που οι ίδιες αποδίδουν σε αυτό και αξιοποιούν. Μέσω του κοινωνικού φύλου το κοινωνικό κεφάλαιο ως έννοια εμπλουτίζεται, διευρύνεται και δίνεται η δυνατότητα πολύ πιο ακριβούς μελέτης και έρευνας του φαινομένου της κοινωνικοποίησης, των κοινωνικών σχέσεων και του ρόλου τους.

Οι δομές της καθημερινής ζωής ανδρών και γυναικών είναι συνήθως πολύ διαφορετικές. Διαφορές υπάρχουν μεταξύ των δύο φύλων και ως προς την πρόσβαση σε ποσότητες οικονομικών και κοινωνικών πόρων. Υπό την έννοια αυτή δεν μπορεί να παραβλέπεται το φύλο ως κατηγορία στη μελέτη του κοινωνικού κεφαλαίου του ατόμου. Με δεδομένο επίσης ότι οι προσδοκίες συμπεριφοράς βασίζονται συχνά στο κοινωνικό φύλο ανάλογα

και με το κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο, τότε αναμφίβολα είναι από τους πρωταρχικούς παράγοντες διαμόρφωσης του κοινωνικού κεφαλαίου. (Sapirto, 2006)

Κατά τους Norris και Inglehart (2006) και με βάση έρευνες στις ανεπτυγμένες δυτικές χώρες μεταξύ των φύλων, καταγράφονται διαφορές ως προς το πόσο άντρες και γυναίκες ενεργοποιούνται ως πολίτες αλλά και ως προς τον τρόπο που το πράττουν. Καταγράφονται, επίσης, διαφορές ως προς τη συμμετοχή στα κοινά και σε οργανώσεις. Αυτές οι διαφορές διασταυρώνονται με τις διαφοροποιήσεις που προκύπτουν από την κοινωνική τάξη και την εθνότητα και συνδέονται με την ανισοκατανομή πόρων, όπως ο χρόνος, τα χρήματα, η γνώση, οι δεξιότητες. Παρόλα αυτά, στις δυτικές ανεπτυγμένες χώρες, σύμφωνα με έρευνες, οι γυναίκες, ολοένα περισσότερο τις τελευταίες δεκαετίες, αρχίζουν να έχουν πρόσβαση σε ίδιες ή έστω παρόμοιες ποσότητες κεφαλαίων μορφωτικών ή και οικονομικών. Ωστόσο αυτό δεν μεταφράζεται απαραίτητα σε αξιοποίηση του κοινωνικού κεφαλαίου που δημιουργείται με τον ίδιο τρόπο από τα δύο φύλα, γεγονός που συνδέεται και με τα κυρίαρχα έμφυλα πρότυπα.

Η Lowndes (2004) θυμίζει ότι έρευνες στη Μεγάλη Βρετανία, το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, κατέγραψαν ότι οι γυναίκες άρχισαν να αυξάνουν τη συμμετοχή τους σε συλλογικά κινήματα και δράσεις όσο αυξανόταν η πρόσβασή τους στην ανώτατη εκπαίδευση και η συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό, δύο παράμετροι που συνέβαλαν στη σταδιακή αλλαγή της κοινωνικής τους κατάστασης. Σε γενικές γραμμές, τα αποτελέσματα των ερευνών δείχνουν ότι γυναίκες και άνδρες, στις δυτικές ανεπτυγμένες χώρες, έχουν πλέον παρόμοιο εύρος κοινωνικού κεφαλαίου, ωστόσο αυτό επενδύεται διαφορετικά από άνδρες και γυναίκες, ανάλογα με τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες αλλά και το τι «αναμένει η κοινωνία» από το κάθε φύλο.

Με άλλα λόγια, τα στερεότυπα ως προς το τι μπορεί ή δεν μπορεί να κάνει μια γυναίκα (και αντίστοιχα ένας άνδρας), τι αρμόζει, τι επιτρέπεται, τι συνηθίζεται αλλά και το κατά πόσο είναι αποδοτική και αποτελεσματική σε αυτό που θα κάνει, παρά τα βήματα που έχουν γίνει, διατηρούν την επιρροή τους και στο πλαίσιο της δυτικής κουλτούρας. Αποδεικνύεται ότι τα όρια του κοινωνικού φύλου μπορεί να έχουν διευρυνθεί αλλά παραμένουν ορατά, και ως προς ορισμένες πτυχές τους ασφυκτικά. Χαρακτηριστικότερο ίσως παράδειγμα είναι η σταθερή κυρίαρχη σύνδεση των γυναικών με την ανατροφή των

παιδιών ή τη φροντίδα των ατόμων στην οικογένεια που ασθενούν ή που είναι ηλικιωμένοι.

Επανερχόμενοι στην προσέγγιση του Putnam και τη διάκριση που κάνει μεταξύ «συνενωτικού» (bonding social capital) και «γεφυρωτικού» κεφαλαίου (bridging social capital), θα μπορούσε κανείς να πει ότι το πρώτο βοηθά τους ανθρώπους «να τα βγάλουν πέρα» και το δεύτερο τους βοηθά να «προοδεύσουν». Με βάση έρευνες, φαίνεται ότι οι γυναίκες χρησιμοποιούν κυρίως «συνενωτικό» κοινωνικό κεφάλαιο ενώ οι άνδρες «γεφυρωτικό». (Schieman, 2005)

Το κοινωνικό φύλο, ως κοινωνική κατασκευή που προκύπτει από την καθημερινή ζωή σε ένα δεδομένο ιστορικό χρόνο και μέσα σε ένα δεδομένο κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, δεν μπορεί να αποτυπώνει κάτι διαφορετικό από αυτά. Αποτυπώνει κάθε μορφή ανισότητας που βιώνεται σε κάθε πτυχή της κοινωνικής ταυτότητας. Η κοινωνική τάξη επηρεάζει καθοριστικά τις δυνατότητες ενός ατόμου. Η κοινωνική ανισότητα διασταυρώνεται με τις έμφυλες διαφορές και το κοινωνικό φύλο. Συχνά οι ίδιες οι κοινωνικές δομές είναι τόσο ισχυρές που οι ατομικές προσδοκίες δεν αρκούν για να αλλάξει η ζωή κάποιου χωρίς αυτό να σημαίνει, σε καμία περίπτωση, άρνηση της δυνατότητας αλλαγής. (Evans, 2003)

1.3.1. Κακοποίηση γυναικών: Το θεσμικό πλαίσιο ως γλωσσικός κώδικας αναγνώρισης του φαινομένου

Όπως αναφέρει η Στρατηγάκη (2006), ο γλωσσικός κώδικας, οι έννοιες και οι κατηγορίες, μέσω των οποίων νοηματοδοτείται ένα ζήτημα, επηρεάζουν το περιεχόμενο και την εικόνα του ίδιου του ζητήματος. Συμπληρώνει ότι ο τρόπος με τον οποίο οι θεσμικοί και πολιτικοί φορείς μιας κοινωνίας «κατασκευάζουν» - οριοθετούν ένα ζήτημα, το οποίο, στη συνέχεια, γίνεται θέμα συζήτησης και διαπραγμάτευσης, δηλαδή ο λόγος και η ρητορική που χρησιμοποιούν για να το νοηματοδοτήσουν, είναι άμεσα συνδεδεμένος με την ίδια την ανάδειξη του ζητήματος – προβλήματος αλλά και των όποιων χαρακτηριστικών και προτάσεων επίλυσής του μπορεί να προκύπτουν.

Υπό το παραπάνω πρίσμα, ένα πρόβλημα μπορεί να πει κάποιος ότι αρχίζει να γίνεται «ορατό» ως πρόβλημα, όταν αρχίζει να νοηματοδοτείται και να οριοθετείται μέσα από τον επίσημο θεσμικό λόγο. Γίνεται «ορατό» όταν αρχίζουν να υπάρχουν οι «έννοιες», οι

«λέξεις» και το πλαίσιο που θα το αποτυπώνουν ως πρόβλημα και όχι ως κάτι συνηθισμένο και αναμενόμενο, ασχέτως αν το φαινόμενο αυτό καθ' αυτό δεν είναι διόλου καινούργιο.

Το ίδιο ισχύει και με το φαινόμενο της κακοποίησης των γυναικών, η οποία συνιστά, κατά τον ΟΗΕ (1993), παραβίαση των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιλαμβάνει τη σεξουαλική, την ψυχολογική, την οικονομική, την λεκτική και άλλες μορφές βίας που υφίστανται οι γυναίκες λόγω φύλου. Έκτοτε το περιεχόμενο της έννοιας της βίας κατά των γυναικών και των διακρίσεων σε βάρος τους εμπλουτίζεται συνεχώς και εξελίσσεται. Έτσι, επιβεβαιώνεται ότι τα κοινωνικά φαινόμενα από τη στιγμή που θα γίνουν «ορατά» μέσα από την ανάδυση σχετικού γλωσσικού κώδικα, υπάρχει η δυνατότητα να μελετηθούν και να αναλυθούν, γεγονός που οδηγεί σε διεύρυνση του περιεχομένου των εννοιών που τα περιγράφουν με περισσότερες παραμέτρους και στοιχεία. Αντίστοιχα εξελίσσονται και εμπλουτίζονται και οι σχετικές νομικές ερμηνείες.

Την τελευταία 20ετία, υπερεθνικοί οργανισμοί, με σημαντικότερο τον ΟΗΕ, ανέπτυξαν νομοθετικό πλαίσιο και πολιτικές για την καταπολέμηση της κακοποίησης των γυναικών, εξέλιξη που συνέβαλε στην καλλιέργεια σχετικής οπτικής και γλωσσικού κώδικα οριοθέτησης, αναγνώρισης και νοσηματοδότησης του ζητήματος ως μείζονος προβλήματος σε παγκόσμιο επίπεδο. Από το 1979 που ψηφίστηκε στον ΟΗΕ η Διεθνής Σύμβαση για την «εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών» (UN, 1979) έγιναν αρκετά βήματα έτσι ώστε το 1993 να αναγνωριστεί η βία ως παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων η οποία μπορεί να εκδηλωθεί τόσο σε δημόσιο και θεσμικό επίπεδο όσο και σε ιδιωτικό, οριοθετώντας έτσι ως σοβαρότατο πρόβλημα και το φαινόμενο της ενδο-οικογενειακής κακοποίησης διαφόρων μορφών. (UN, 1993) Στο Πρόγραμμα Δράσης του ΟΗΕ περιλαμβάνεται ένας μακρύς, αν και όχι εξαντλητικός, κατάλογος μορφών βίας σε βάρος των γυναικών, στις οποίες συγκαταλέγονται και αυτές που προέρχονται από θρησκευτικές ή πολιτισμικές πρακτικές. (UN, 1995).

Έκτοτε το ενδιαφέρον διεθνών οργανισμών και συγκεκριμένα του ΟΗΕ για το ζήτημα της ισότητας των φύλων και της προάσπισης των δικαιωμάτων των γυναικών εντείνεται και διευρύνεται διαρκώς. Αρχικά δημιουργήθηκε το Ταμείο Ανάπτυξης του ΟΗΕ για τις Γυναίκες (UNIFEM), το 1976, και στη συνέχεια το Διεθνές Ερευνητικό και Εκπαιδευτικό Ινστιτούτο για την Πρόοδο των Γυναικών (INSTRAW) το 1979. Και οι δύο φορείς πλέον λειτουργούν ως μέρος της ξεχωριστής υπηρεσίας για την Ισότητα των Φύλων και την

Ενδυνάμωση των Γυναικών (United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women – UN Women)² που ιδρύθηκε το 2010. Όλες οι ξεχωριστές υπηρεσίες του ΟΗΕ λαμβάνουν υπόψη τους τα δικαιώματα των γυναικών στους τομείς ενδιαφέροντος που καλύπτουν. Ενδεικτικό της στάσης αυτής είναι οι έρευνες που δημοσιοποίησε η Υπηρεσία για την Ισότητα των Φύλων και την Ενδυνάμωση των Γυναικών, σε συνεργασία με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, για την αύξηση των περιστατικών ενδο-οικογενειακής βίας κατά τη διάρκεια της πρόσφατης πανδημίας και των μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης που εφαρμόστηκαν στην προσπάθεια να ελεγχθεί.³

2. ΜΕΡΟΣ Β – ΙΣΤΟΡΙΚΟ, ΠΟΛΙΤΙΚΟ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

2.1. Οι ξένες επεμβάσεις και η εκκόλαψη του θρησκευτικού φονταμενταλισμού

Η ιστορία του Αφγανιστάν ως έθνος-κράτος ανάγεται στην ίδρυσή του από την δυναστεία των Ντουράνι-Παστούν το 1747, αν και έχει πλούσιο παρελθόν πολύ πριν από αυτήν τη χρονολογία. Σήμερα η εικόνα της χώρας, ιδιαίτερα στη δυτική ειδησεογραφία, είναι αυτή μιας χώρας ξενοφοβικής, απομονωμένης, την οποία κανείς δεν μπορεί να κατακτήσει, ούτε οι μεγαλύτερες στρατιωτικές δυνάμεις του πλανήτη (από όπου προκύπτει και ο ευρύτατα διαδεδομένος στη δημοσιογραφική γλώσσα χαρακτηρισμός «νεκροταφείο αυτοκρατοριών»). Εντούτοις, ιστορικά το Αφγανιστάν, τον περισσότερο καιρό της ύπαρξής του, υπήρξε ειρηνικός κόμβος διεθνών εμπορικών δικτύων και πολιτισμών υπό μια ευρεία γκάμα ηγετών, κατά κύριο λόγο, ξένης προέλευσης. Οι αφηγήσεις εθνικιστικού και θρησκευτικού – ισλαμικού περιεχομένου αναδύθηκαν, κυρίως, από τους ηγέτες της χώρας κατά τη διάρκεια των αγγλο-αφγανικών πολέμων του 19^{ου} αιώνα ως εργαλείο οριοθέτησης, πολιτικής και οικονομικής, έτσι ώστε να πλαισιωθεί θεωρητικά ο αγώνας για την ανεξαρτησία του. (Barfield, 2012)

Τα τελευταία 180 χρόνια, το Αφγανιστάν έζησε τέσσερις άμεσες ξένες επεμβάσεις. Οι δύο έγιναν από τη Βρετανική Αυτοκρατορία και είναι γνωστές ως οι αγγλο-αφγανικοί πόλεμοι του 1839 – 1842 και του 1878 – 1880 κατά τον 19^ο αιώνα. Τότε η βρετανική

² <https://www.unwomen.org/en>

³ <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/in-focus-gender-equality-in-covid-19-response/violence-against-women-during-covid-19>

αυτοκρατορία επιδίωξε να ελέγξει πλήρως το Αφγανιστάν προκειμένου να το μετατρέψει σε αποτελεσματικό «φραγμό» απέναντι στην επέκταση της τσαρικής Ρωσίας. (Burton, 2014)

Τον 20^ο αιώνα, το 1979, εισέβαλε ο σοβιετικός στρατός μετά από αίτημα της κυβέρνησης του Λαϊκού Δημοκρατικού Κόμματος του Αφγανιστάν το οποίο είχε καταλάβει την εξουσία δια μέσου εξέγερσης στην οποία συμμετείχε και ο στρατός. Ενάντια στην εξέγερση και στην νέα ηγεσία της χώρας τάχθηκαν θρησκευτικοί ηγέτες και οι οπαδοί τους, εγκατεστημένοι κυρίως στην επαρχία της χώρας. Στο πλευρό της αντιπολίτευσης, βρέθηκαν μια σειρά από δυτικές δυνάμεις οι οποίες συνέχισαν να εποφθαλμιούν το Αφγανιστάν για το πλούσιο υπέδαφός του και τη γεωστρατηγική του θέση στα διεθνή εμπορικά δίκτυα. Με την υλική και στρατιωτική στήριξη, κατά κύριο λόγο, των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, της Σαουδικής Αραβίας και του Πακιστάν, οι δυνάμεις της αντιπολίτευσης κατάφεραν να εμπλακούν σε 10ετείς αιματηρές συγκρούσεις με τις κυβερνητικές δυνάμεις που είχαν την υποστήριξη του σοβιετικού στρατού. (Hoodbhoy, 2005) Η πολύνεκρη αυτή αναμέτρηση έληξε με την επικράτηση των «mujahideen» (μαχητές της πίστης σύμφωνα με τις πιο δόκιμες μεταφράσεις), μια επικράτηση που κατά πολλούς αναλυτές δεν αποδίδεται τόσο σε κάποιου είδους ευρεία αποδοχή των απόψεών τους από την πλειοψηφία του αφγανικού πληθυσμού αλλά στις εξελίξεις στο ευρύτερο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου στο οποίο, γεωπολιτικά, εντάσσεται η 10ετής αυτή σύγκρουση. (Barfield, 2012).

Από τις γραμμές των mujahideen ξεπήδησαν οι Taliban («φοιτητές» σύμφωνα με την διάλεκτο παστούν) μετά την αποχώρηση των στρατευμάτων της Ε.Σ.Σ.Δ. το 1989, μετά από χρόνια αιματηρών εσωτερικών συγκρούσεων. Οπαδοί ενός μίγματος ερμηνειών του Ισλάμ που συνδυάζει την προσήλωση στην παράδοση της σχολής Deoband, την αυστηρότητα και τον πουριτανισμό του Ουαχαμπισμού, «κινήματος αναβίωσης» του Ισλάμ, και τον συντηρητικότατο κοινωνικό κώδικα των Παστούν, αναδεικνύονται κυρίαρχοι στο μεγαλύτερο μέρος της χώρας. (Rubin, 2007) Μεταξύ άλλων, ο φονταμενταλιστικός ισλαμισμός που προσβέβουν αποκλείει σχεδόν ολοκληρωτικά τις γυναίκες από κάθε έκφραση κοινωνικής ζωής και δράσης.

Μετά τις επιθέσεις στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου στην Νέα Υόρκη και το Πεντάγωνο στην Ουάσιγκτον στις 11 Σεπτεμβρίου 2001, οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής έστρεψαν τις υποψίες τους στην ακραία ισλαμιστική οργάνωση al Qaeda, η οποία είχε

έδρα το Αφγανιστάν και απαίτησαν την παράδοση του επικεφαλής της Osama bin Laden. Η άρνηση των Taliban έδωσε το έναυσμα για την τέταρτη ξένη επέμβαση⁴, στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, στη χώρα, η οποία εξελίχθηκε σε μακροχρόνια παραμονή αμερικανικών και Νατοϊκών στρατευμάτων, που έληξε τον Αύγουστο του 2021 με την ανακατάληψη της εξουσίας από τους Taliban.

Αν και για όποιον προσεγγίζει την αφγανική ιστορία τις τρεις τελευταίες δεκαετίες η επικρατούσα εικόνα είναι αυτή μιας χώρας που βιώνει τη μία σύγκρουση μετά την άλλη, η αλήθεια είναι ότι η χώρα έχει διανύσει το μεγαλύτερο μέρος της ιστορικής της πορείας, από την εμφάνισή της ως έθνος - κράτος με ειρήνη και ότι όσες συγκρούσεις προέκυψαν εσωτερικά, χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις, έληξαν σύντομα και σχετικά αναίμακτα. Ο τρόπος αντίληψης και ερμηνείας της αφγανικής ιστορίας από εξωτερικούς παρατηρητές, κατά τον Barfield (2012) συχνά βασίζεται σε πεποιθήσεις που ελάχιστα συνδέονται με την πραγματικότητα της χώρας.

2.2. Φτώχεια, συγκρούσεις και παράδοση «στραγγαλίζουν» την εκπαίδευση

Το χάσμα μεταξύ των δύο φύλων όσον αφορά τον αλφαριθμητισμό εξηγείται από έναν συνδυασμό παραγόντων που σχετίζονται τόσο με την πολιτισμική παράδοση όσο και με αντικειμενικές δυσκολίες. Στις απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές συνήθως δεν υπάρχουν καν σχολεία. Αν υπάρχουν είναι πολύ μακριά και χαρακτηρίζονται από έλλειψη βασικών υποδομών: δεν έχουν τρεχούμενο νερό, ούτε τουαλέτες. Συχνά τα σχολεία δεν έχουν ούτε τοίχους και το μάθημα γίνεται σε σκηνές. Ο δρόμος προς και από το σχολείο εκτός από μακρύς είναι και εξαιρετικά επικίνδυνος για τη ζωή των παιδιών λόγω των συχνών επιθέσεων. Επίσης, τα ακραία επίπεδα φτώχειας αναγκάζουν πολλά παιδιά να εργάζονται από πολύ μικρή ηλικία. Συγκεκριμένα, δε, όσον αφορά τα κορίτσια υπάρχουν επιπλέον πολιτισμικοί – παραδοσιακοί φραγμοί: πολλές οικογένειες δεν τους επιτρέπουν να πάνε σχολείο. Τα κορίτσια αναλαμβάνουν τη φροντίδα του νοικοκυριού, παντρεύονται ακόμη και σε προεφηβική ή εφηβική ηλικία και η έλλειψη γυναικών δασκάλων κάνει την κατάσταση ακόμη δυσκολότερη. (UNESCO, 2015).

Στις αγροτικές περιοχές στο σχολείο δεν φοιτά ποσοστό μεγαλύτερο από το 54% των παιδιών σχολικής ηλικίας ενώ στις αστικές περιοχές το ποσοστό αυτό φθάνει το 78%.

⁴ <https://www.theguardian.com/world/2001/oct/14/afghanistan.terrorism5>

Αντίστοιχη διαφορά καταγράφεται και στα ποσοστά σχολικής φοίτησης παιδιών από φτωχές και πλούσιες οικογένειες αναδεικνύοντας το εύρος των κοινωνικο-οικονομικών ανισοτήτων τόσο εντός των αστικών κέντρων της χώρας όσο και ανάμεσα στα αστικά κέντρα και στην επαρχία. Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση τα παιδιά από φτωχές οικογένειες δεν φοιτούν παρά μόνο σε ποσοστό 40% ενώ τα παιδιά από πλούσιες οικογένειες σε ποσοστό 79%. Οι ανισότητες αυτές «διασταυρώνονται» με τα έμφυλα στερεότυπα και τα εμπόδια που θέτει η παράδοση, καθιστώντας ακόμη δυσκολότερη τη θέση των γυναικών. (UNESCO, 2015)

Το σύστημα εκπαίδευσης στο Αφγανιστάν χωρίζεται σε 4 βαθμίδες γενικής εκπαίδευσης. Τυπικά η εκπαίδευση είναι υποχρεωτική για όλα τα παιδιά τα πρώτα 9 χρόνια. Οι βαθμίδες είναι οι εξής (Sherzad, 2017):

- Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, η οποία είναι βετής και αφορά τα παιδιά 7 - 13 ετών που φοιτούν από την 1^η ως την 6^η τάξη.
- Χαμηλόβαθμη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, που είναι 3ετής, αφορά τα παιδιά 13 – 15 ετών που φοιτούν από την 7^η ως την 9^η τάξη και από την μία στην άλλη προβιβάζονται μετά από εξετάσεις
- Υψηλόβαθμη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, που είναι επίσης 3ετής, αφορά τα παιδιά 16 – 19 ετών, που φοιτούν από την 10^η ως την 12^η τάξη και από την μία στην άλλη προβιβάζονται και πάλι με εξετάσεις. Στο επίπεδο αυτό, οι μαθητές καλούνται να επιλέξουν κατευθύνσεις που οδηγούν είτε στο πανεπιστήμιο είτε σε κάποιου είδους τεχνική εκπαίδευση. Και οι δύο κατευθύνσεις ολοκληρώνονται με απολυτήριες εξετάσεις. Το επίπεδο αυτό δεν συμπεριλαμβάνεται στην υποχρεωτική εκπαίδευση.
- Τριτοβάθμια εκπαίδευση, που αποτελείται από δημόσια και ιδιωτικά πανεπιστήμια. Η φοίτηση σε αυτά είναι 4χρονη. Υπάρχουν και 3χρονα μεταπτυχιακά προγράμματα και αντίστοιχης χρονικής διάρκειας διδακτορικές σπουδές.

Παράλληλα με το επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα, λειτουργούν θρησκευτικά σχολεία τα οποία μπορεί κάποιος να επιλέξει. Μόλις τα τελευταία χρόνια το κράτος απέκτησε κάποιου είδους εποπτεία επ' αυτών. Στα σχολεία αυτά ακολουθούνται παρόμοιες εκπαιδευτικές βαθμίδες, αλλά ταυτόχρονα σε πολλές περιπτώσεις παρέχεται δυνατότητα

σίτισης και φιλοξενίας των παιδιών, γεγονός που τα καθιστά πιο ελκυστικά για τα παιδιά των φτωχών οικογενειών από άποψη επιβίωσης. Υπάρχουν επίσης και ανεπίσημες δομές εκπαίδευσης, σύντομων μαθημάτων, επαγγελματικών σεμιναρίων, ή τεχνικής εξειδίκευσης, οι οποίες ελέγχονται από υπουργεία όπως το Υπουργείο Εργασίας ή το Υπουργείο Κοινωνικών Υποθέσεων και αφορούν τόσο νέους ανθρώπους όσο και μεγαλύτερους υπό την μορφή των προγραμμάτων δια βίου μάθησης. (UNESCO, 2015)

Το σημερινό εκπαιδευτικό σύστημα διαμορφώθηκε στα βασικά του χαρακτηριστικά στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και έκτοτε προσπαθεί να ισορροπήσει ανάμεσα στην κοσμική εκπαίδευση που παρέχεται από τον όποιο κρατικό μηχανισμό και τη θρησκευτική που παρέχεται από τις διάφορες θρησκευτικές σχολές που λειτουργούν στη χώρα. Για μεγάλο χρονικό διάστημα, η πρόσβαση στην εκπαίδευση αφορούσε μόνο τις μεγάλες πόλεις και αυτό δεν φαίνεται να έχει αλλάξει πολύ μέχρι σήμερα. Το 1935 η εκπαίδευση έγινε υποχρεωτική (τα 9 πρώτα χρόνια) και δωρεάν. Από το 1960 ξεκίνησε η προσπάθεια να «φτάσουν» τα κοσμικά σχολεία έστω πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στις απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές της χώρας. Η τάση αυτή, με αρκετές αυξομειώσεις και καθυστερήσεις λόγω των γεγονότων (εισβολές, συγκρούσεις κλπ.) που σημάδεψαν την ιστορία της χώρας, παρέμεινε σταθερή και μάλιστα μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '90, οπότε και αποχώρησαν τα σοβιετικά στρατεύματα, είχε οδηγήσει το Αφγανιστάν, με βάση τα στοιχεία του ΟΗΕ, να αναδειχθεί σε μία από τις πλέον εγγράμματες, σε ποσοστά επί του συνόλου του πληθυσμού, χώρες της Ασίας. Διαφορές υπήρχαν και τότε μεταξύ των δύο φύλων αλλά δεν ήταν χαοτικές. Η τάση αυτή ανακόπηκε βιαίως από την άνοδο στην εξουσία των Taliban, οι οποίοι απαγόρευαν την πρόσβαση των γυναικών στην εκπαίδευση ενώ οι πολυετείς συγκρούσεις που προηγήθηκαν και ακολούθησαν την αμερικανική εισβολή του 2001, κατέστρεψαν μεγάλο μέρος των σχολικών υποδομών ιδιαίτερα στην επαρχία. Εκτιμάται ότι δύο γενιές Αφγανών, με δεδομένο και τον υψηλό δείκτη γεννητικότητας, έχουν απωλέσει τη δυνατότητα πρόσβασης, σε μεγάλο ποσοστό, στο σύστημα εκπαίδευσης. (OCHA, 2013)

Αν και, σύμφωνα πάντα με στοιχεία της UNESCO, τα τελευταία 10 χρόνια έχει επιτευχθεί σημαντική πρόοδος στην προσπάθεια καταπολέμησης του αναλφαβητισμού, κάτι που αποδεικνύεται από το γεγονός ότι το ποσοστό αλφαβητισμού από 32% το 2011 έφτασε το 43% το 2018 (πάντα με βάση εκτιμήσεις δεδομένης της ανυπαρξίας πληθυσμιακών δεδομένων ακριβείας), τα προβλήματα παραμένουν τεράστια και η διαφορά μεταξύ των δύο φύλων ως προς το συγκεκριμένο θέμα χαώδης. Υπολογίζεται

ότι το ποσοστό εγγράμματων γυναικών δεν ξεπερνούσε στα τέλη του 2021 το 29,81% του συνολικού γυναικείου πληθυσμού ενώ των ανδρών έφτανε το 55,48% του συνόλου των ανδρών. Ο αναλφάβητος πληθυσμός του Αφγανιστάν, στα τέλη του 2021, υπολογιζόταν σε περισσότερα από 12 εκατομμύρια, εκ των οποίων περισσότερα από 7,2 εκατομμύρια ήταν γυναίκες. (UNESCO, 2021)

3. ΜΕΡΟΣ Γ – ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΚΑΙ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

3.1. Μεθοδολογία

Για να μελετηθεί το ερευνητικό ερώτημα σχετικά με την εικόνα των Αφγανών γυναικών στον ελληνικό Τύπο επιλέχθηκε, καταρχάς, η πραγματοποίηση ποιοτικής έρευνας με επίκεντρο τον λόγο, το γραπτό δημοσιογραφικό λόγο, μέσα από τον οποίο αποτυπώνεται η εικόνα τους. Για να επιτευχθεί αυτό, αναζητήθηκαν δημοσιεύματα που αναφέρονται στην εικόνα των Αφγανών γυναικών και μελετήθηκαν προκειμένου να εντοπιστούν και να αναδειχθούν στοιχεία της εικόνας αυτής με άξονα τις κοινωνιολογικές θεωρητικές έννοιες – εργαλεία που, ήδη, παρουσιάστηκαν.

Η έρευνα έγινε σε έντυπα ΜΜΕ με το σκεπτικό ότι η διαφορετική φύση της έντυπης δημοσιογραφίας εμπεριέχει τη δυνατότητα αναλυτικότερων παρουσιάσεων και αφιερωμάτων, σε σχέση με τη συνοπτική συμπυκνωμένη μορφή των αναρτήσεων στα ψηφιακά Μέσα Ενημέρωσης. Με γνώμονα τη μεγαλύτερη δυνατή αντιπροσωπευτικότητα προσεγγίσεων επιλέχθηκαν οι εφημερίδες: «Καθημερινή», στην ημερήσια και στην κυριακάτικη έκδοσή της, «Βήμα της Κυριακής», που έχει μόνο κυριακάτικη έκδοση, «Εφημερίδα των Συντακτών», που έχει μόνο καθημερινή έκδοση, και «Αυγή», στην ημερήσια και στην κυριακάτικη έκδοσή της. Στόχος ήταν να καλυφθεί ένα ευρύ φάσμα πολιτικού λόγου και κοινωνικής κουλτούρας, από τον αστικό κεντροδεξιό χώρο μέχρι αυτόν της κεντροαριστεράς, έτσι ώστε να αναδυθεί μια πληρέστερη εικόνα.

Το χρονικό περιθώριο αναζήτησης δημοσιευμάτων ορίστηκε μεταξύ της 1^{ης} Αυγούστου 2021 και της 31^{ης} Μαρτίου 2022. Η επιλογή αυτή κρίθηκε απαραίτητη αφ' ενός επειδή τον Αύγουστο σημειώθηκαν, όπως προαναφέρθηκε, ραγδαίες πολιτικές και στρατιωτικές εξελίξεις στο Αφγανιστάν με τους Taliban να ανακαταλαμβάνουν την εξουσία της χώρας

και να επαναφέρουν σε ισχύ τις περισσότερες από τις πλευρές της πολιτικής τους που αφορούν την περιστολή των δικαιωμάτων των γυναικών και αφετέρου μέχρι τα τέλη Μαρτίου 2022 για λόγους αντικειμενικούς δεδομένου του χρονοδιαγράμματος εκπόνησης της εργασίας.

Για την ολοκλήρωση της έρευνας με τα δημοσιεύματα ακολουθήθηκαν τρία στάδια. Κατά το πρώτο εντοπίστηκαν, δια μέσου των ιστοσελίδων των εφημερίδων, τα δημοσιεύματα, εντός του προαναφερθέντος χρονικού διαστήματος, τα οποία σχετίζονταν με τις γυναίκες από το Αφγανιστάν. Αφού εντοπίστηκαν διαδικτυακά, ακολούθησε διασταύρωσή τους με την έντυπη έκδοση των εφημερίδων μέσα από το αρχείο της Βιβλιοθήκης της Γενικής Γραμματείας Ενημέρωσης και Επικοινωνίας. Στη συνέχεια, έγινε επιλογή των δημοσιευμάτων εκείνων που δεν ήταν αμιγώς ειδησεογραφικά και αναφέρονταν αναλυτικά σε Αφγανές, εντός ή εκτός της χώρας τους, είτε με την μορφή ρεπορτάζ, είτε με την μορφή αφιερώματος είτε με την μορφή συνέντευξης. Ως αμιγώς ειδησεογραφικά κατηγοριοποιήθηκαν όσα δημοσιεύματα περιορίζονταν στην καταγραφή πληροφοριών και εξελίξεων από το Αφγανιστάν που σχετίζονταν με τις γυναίκες κάνοντας χρήση πληροφοριών ειδησεογραφικών πρακτορείων, χωρίς να έχουν κάποιο λόγο οι ίδιες οι γυναίκες και χωρίς να προβαίνουν σε κάποιου άλλου τύπου βαθύτερη σκιαγράφηση της εικόνας της Αφγανής γυναίκας.

Για την ανάλυση των δεδομένων, υιοθετήθηκε η μέθοδος της θεματικής ανάλυσης, η οποία είναι μέθοδος εντοπισμού και ανάλυσης μοτίβων (θεμάτων) εντός των, υπό έρευνα, δεδομένων. (Braun & Clarke, 2006) Στην προκειμένη περίπτωση, αναζητήθηκαν στα δημοσιεύματα, εντοπίστηκαν και αναλύθηκαν επαναλαμβανόμενα μοτίβα στη βάση των κοινωνιολογικών εννοιών που αναφέρθηκαν προηγουμένως.

Συγκεκριμένα, στην «Εφημερίδα των Συντακτών» εντοπίστηκαν συνολικά 24 δημοσιεύματα που σχετίζονται με τις γυναίκες στο Αφγανιστάν. Εξ αυτών μόνο τα 9 δεν ήταν αμιγώς δημοσιογραφικά και μέσα από συνεντεύξεις, ρεπορτάζ και αφιερώματα σκιαγραφούσαν εικόνες Αφγανών γυναικών. Από αυτά τα 8 δημοσιεύτηκαν σε έντυπη μορφή και αναδημοσιεύτηκαν στην ιστοσελίδα της εφημερίδας και μόνο ένα δημοσιεύτηκε μόνο στην ιστοσελίδα. Στην εφημερίδα «Αυγή» εντοπίστηκαν συνολικά 22 δημοσιεύματα που αφορούσαν τις γυναίκες από το Αφγανιστάν εκ των οποίων μόνο τα 5 δεν ήταν «στενά» ειδησεογραφικά. Δημοσιεύτηκαν και τα 5 σε έντυπη μορφή και αναδημοσιεύτηκαν στην ιστοσελίδα. Στην εφημερίδα «Καθημερινή» εντοπίστηκαν 18

δημοσιεύματα σχετικά με τις γυναίκες στο Αφγανιστάν, εκ των οποίων μόνο 2 εντυφούσαν σε κάτι περισσότερο από απλή ειδησεογραφία. Από αυτά το ένα δημοσιεύτηκε σε έντυπη μορφή και αναδημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα της εφημερίδας και το δεύτερο αναρτήθηκε μόνο στην ιστοσελίδα της εφημερίδας. Τέλος στην εφημερίδα «Βήμα της Κυριακής» εντοπίστηκαν 13 δημοσιεύματα σχετικά με τις γυναίκες στο Αφγανιστάν, εκ των οποίων μόνο το ένα δεν ήταν αμιγώς ειδησεογραφικό. Δημοσιεύτηκε στο έντυπο και στη συνέχεια αναρτήθηκε και στην ιστοσελίδα της εφημερίδας.

Τίτλος 1. Πίνακας αριθμού δημοσιευμάτων αμιγώς ειδησεογραφικών με θέμα τις Αφγανές γυναίκες

Εφημερίδες	Δημοσιεύματα για Αφγανές - ειδησεογραφικά
Εφημερίδα των Συντακτών	24
Αυγή	22
Καθημερινή	18
Βήμα της Κυριακής	13

Τίτλος 2. Πίνακας αριθμού δημοσιευμάτων με θέμα την εικόνα της Αφγανής γυναίκας

Εφημερίδες	Δημοσιεύματα ανά εφημερίδα	Δημοσιεύματα (%) ανά εφημερίδα
Εφημερίδα των Συντακτών	9	52,94%
Αυγή	5	29,41%
Καθημερινή	2	11,76%
Βήμα της Κυριακής	1	5,88%
Γενικό Άθροισμα	17	100,00%

Με μια πρώτη ματιά, καταγράφεται μεγαλύτερος αριθμός δημοσιευμάτων τα οποία σχετίζονται με την εικόνα των Αφγανών γυναικών είτε μέσα από τα ίδια τα λόγια τους είτε υπό την μορφή ρεπορτάζ και αφιερωμάτων, στις δύο εφημερίδες που εκφράζουν τον κεντροαριστερό χώρο, την «Εφημερίδα των Συντακτών» κυρίως, και ακολουθεί η «Αυγή». Αυτό μπορεί να συμβαίνει για σειρά λόγους, εκ των οποίων θα μπορούσε κάποιος να ξεχωρίσει κυρίως δύο.

Κατά πρώτον, φαίνεται ότι ο κεντροαριστερός Τύπος ασχολείται περισσότερο με ζητήματα που σχετίζονται με το κοινωνικό φύλο γενικότερα, και ειδικότερα με την ανάδειξη πτυχών που σχετίζονται με την κοινωνική ταυτότητα και διασταυρώνονται με την ιδιότητα του πρόσφυγα ή του μετανάστη. Αντίθετα, οι, μεγαλύτερης κυκλοφορίας, αστικές εφημερίδες που εξετάζονται στο πλαίσιο αυτής της έρευνας φαίνεται ότι αποδίδουν περισσότερη προσοχή στην προσέγγιση των διεθνών εξελίξεων υπό το πρίσμα γεωπολιτικής και οικονομικής ανάλυσης και των επιδράσεων που αυτές οι εξελίξεις μπορεί να έχουν στο εσωτερικό οικονομικό και πολιτικό τοπίο της χώρας.

Κατά δεύτερον, λόγω του ενδιαφέροντος που τα κεντροαριστερά ΜΜΕ φαίνεται να δείχνουν σε ζητήματα κοινωνικού φύλου και σε σειρά άλλων θεμάτων που σχετίζονται με αυτά, όπως πχ τα ζητήματα της, διαφόρων μορφών, κακοποίησης γυναικών όπως εκφράστηκαν και μέσα από το κίνημα του #Me Too, εντός και εκτός Ελλάδας, έχουν διαμορφώσει και ένα πλέγμα επαφών με σειρά Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων που δραστηριοποιούνται τόσο στο θέμα των γυναικείων δικαιωμάτων όσο και σε ζητήματα προσφύγων και μεταναστών. Άρα είναι ευκολότερη η πρόσβαση αυτών των ΜΜΕ απευθείας στις ίδιες τις Αφγανές.

Παράλληλα, όπως θα φανεί και στη συνέχεια από μια λίγο πιο αναλυτική εξέταση των δημοσιευμάτων, οι Αφγανές, οι οποίες «πρωταγωνιστούν» στα δημοσιεύματα, είναι γυναίκες με υψηλό μορφωτικό, οικονομικό και κοινωνικό κεφάλαιο, παρά τις όποιες διαβαθμίσεις μεταξύ τους, και προέρχονται κυρίως από αστικά κέντρα και από τα μεσαία και ανώτερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα. Αυτό σημαίνει ότι έχουν τη γνώση και τη δυνατότητα να διαμορφώσουν οπτική και να αποτιμήσουν τα δεδομένα στη χώρα υποδοχής τους, έτσι ώστε να επιδιώξουν επαφή με τα δίκτυα εκείνα που εκτιμούν ότι δημιουργούν τις καλύτερες δυνατές προϋποθέσεις για να αποτυπώσουν και να προωθήσουν τη δική τους θέση και τα αιτήματά τους. Με άλλα λόγια, έχουν τη

δυνατότητα να κρίνουν και να επιλέξουν «συνομιλητές» και «κοινό» που θα μπορεί να τις ακούσει έχοντας τα λιγότερα δυνατά στερεότυπα.

Ωστόσο, ακόμη και αυτή η παράμετρος, δηλαδή η αξιοποίηση του υψηλού μορφωτικού και κοινωνικού κεφαλαίου από τις Αφγανές που το διαθέτουν, εξαρτάται από τη χρονική συγκυρία και το ιστορικό συγκείμενο. Αυτή η προσπάθειά τους δεν θα φέρει τα προσδοκώμενα, από τις ίδιες, αποτελέσματα σε μια χρονική συγκυρία κατά την οποία η χώρα υποδοχής τους, στην προκειμένη περίπτωση η Ελλάδα, βρίσκεται αντιμέτωπη με άλλα σοβαρά προβλήματα και συνεπώς η προσοχή των ΜΜΕ έχει επικεντρωθεί σε αυτά. Αυτό, ως ένα βαθμό, αποτυπώνεται και στα δημοσιεύματα που μελετήθηκαν, καθώς παρατηρείται, με την πάροδο των πρώτων περίπου δύο μηνών, πτώση της ενασχόλησης με το ζήτημα της εικόνας των Αφγανών γυναικών και εξαφάνισή τους σταδιακά, μετά τις αρχές Φεβρουαρίου 2022.

Τέλος άλλη μια αξιοσημείωτη πτυχή είναι ότι τα δημοσιεύματα που σχετίζονταν με την εικόνα των γυναικών αυτή καθ' αυτή με κάποιο τρόπο, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, υπογράφονται από γυναίκες. Μόνο δύο δημοσιεύματα υπογράφονται από άνδρες. Το πρώτο διαπραγματεύεται τη θέση της γυναίκας με γνώμονα τις απόψεις του ισλαμικού φονταμενταλισμού των Talíban, δηλαδή έχει μια πιο γενική προσέγγιση που δεν αφορά την εικόνα της Αφγανής γυναίκας, υπό την έννοια που μελετάται σε αυτήν την εργασία. (Λίβας, 2021) Το δεύτερο αφορά ρεπορτάζ στο Χώρο Κοινότητας Αφγανών Προσφύγων και Μεταναστών και υπογράφεται από τον αντιπρόεδρο της Κοινότητας και έναν ακόμη άνδρα ερευνητή. (Σέχου & Γαντζί, 2021)

3.2. Το κοινωνικό κεφάλαιο ως μέσο επιβίωσης

Σε όλα σχεδόν τα δημοσιεύματα που είτε σκιαγραφούν την εικόνα γυναικών στο Αφγανιστάν είτε φιλοξενούν λόγια των ίδιων των γυναικών (είτε υπό την μορφή δηλώσεων είτε υπό την μορφή συνεντεύξεων) το κοινό στοιχείο είναι η ανάδειξη της υψίστης σπουδαιότητας του κοινωνικού κεφαλαίου των γυναικών αυτών, υπό την μορφή ενός δικτύου σχέσεων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως πόρος. Το κοινωνικό αυτό κεφάλαιο τις περισσότερες φορές ενισχύεται από ένα υψηλό μορφωτικό και οικονομικό κεφάλαιο και τελικά αποδεικνύεται καθοριστικής σημασίας στην επιτυχία της προσπάθειάς τους να μείνουν ζωντανές αλλά και να διαφύγουν από τη χώρα. Τα περισσότερα δημοσιεύματα αναφέρονται σε γυναίκες από την ανώτερη κοινωνική τάξη

των αστικών κέντρων, που είχαν και την οικονομική / ταξική, κατά Bourdieu, δυνατότητα πρόσβασης σε υψηλή μόρφωση και σε ένα ευρύ κοινωνικό δίκτυο εντός και, αρκετές εξ αυτών, εκτός χώρας.

Αναφερόμενο σε Αφγανές δημοσιογράφους το δημοσίευμα της «Εφημερίδας των Συντακτών» με τίτλο «Η “ευγένεια” των Taliban δεν πείθει τις Αφγανές» σημειώνει: «...έχουν κρυφτεί στα σπίτια τους και σπεύδουν τρομοκρατημένες να φωτογραφίσουν και να στείλουν τις ταυτότητες και άλλα επίσημα έγγραφά τους σε πρεσβείες, προτού καταστρέψουν κάθε ίχνος της φυσικής ή διαδικτυακής τους παρουσίας...» (Καπετανοπούλου, 2021) Περιγράφει, με τον τρόπο αυτό, το δίκτυο επαφών και σχέσεων, με άλλα λόγια το κοινωνικό κεφάλαιο, που οι γυναίκες δημοσιογράφοι έσπευσαν τάχιστα να αξιοποιήσουν για να σωθούν.

Ανάλογη εικόνα περιγράφει και το δημοσίευμα στην εφημερίδα «Βήμα της Κυριακής» με τίτλο «Το έγκλημά μας: γυναίκες και δημοσιογράφοι» το οποίο φιλοξενεί δηλώσεις δύο δημοσιογράφων γυναικών από το Αφγανιστάν που κατάφεραν να φτάσουν τελικά στην Ελλάδα κάνοντας χρήση του κοινωνικού τους κεφαλαίου. Η μία, παρουσιάστρια ειδήσεων στην τηλεόραση, κατάφερε, μέρες μετά την πτώση της Καμπούλ τον Αύγουστο του 2021, να έρθει στην Ελλάδα με τα τρία της παιδιά ως ενδιάμεσο προορισμό, μετά από παρέμβαση της Διεθνούς Ομοσπονδίας Δημοσιογράφων και άλλων ξένων συναδέλφων της. Ο «σύνδεσμος» που κατονομάζει ότι την βοήθησε, είναι ο ίδιος που βοήθησε και τη συμπατριώτισσα και συνάδελφό της που μιλά στο ίδιο ρεπορτάζ, η οποία έφτασε στην Αθήνα με το σύζυγο και την κόρη της. (Μποζανίνου, 2021)

Οι δύο Αφγανές περιγράφουν ουσιαστικά το πώς το υψηλό μορφωτικό τους κεφάλαιο συνέβαλε στη διαμόρφωση και ενός υψηλού κοινωνικού κεφαλαίου που αποδείχτηκε σωτήριο για τη ζωή τους. Αναγνώρισαν γρήγορα την ανάγκη να διαφύγουν από τη χώρα, αξιοποίησαν όλο το δίκτυο που είχαν στη διάθεσή τους και πέτυχαν το στόχο τους. Και οι δύο έχουν πανεπιστημιακές σπουδές μετά το 2001 και γνώση ξένων γλωσσών, ενώ η δεύτερη σημειώνει ότι προέρχεται από οικογένεια με υψηλό μορφωτικό και κοινωνικό κεφάλαιο (γονείς γιατροί που είχαν φύγει από τη χώρα κατά την άνοδο των Taliban τη δεκαετία του '90 και εργάζονταν στο γειτονικό Ιράν όπου σπούδασε και η ίδια). Διαπιστώνεται δηλαδή μεταβίβαση κοινωνικού και μορφωτικού κεφαλαίου από γενιά σε γενιά, όπως επισημαίνει ο Bourdieu.

Ο ευεργετικός ρόλος του κοινωνικού κεφαλαίου (σε άμεση σύνδεση και πάλι με ένα υψηλό μορφωτικό και οικονομικό κεφάλαιο) αναδεικνύεται και μέσα από την ιστορία της 12χρονης Αφγανής Αρεζού, η οποία έφτασε σε νησί του Αιγαίου με τους γονείς της, σε δημοσίευμα της εφημερίδας «Αυγή» με τίτλο «Πρόσφυγας μπορεί να βρεθεί ο καθένας» (Χριστακάκη, 2021) Η Αρεζού περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο οι γονείς της, η μητέρα της ιδιαίτερα που είναι εκπαιδευτικός και ανεξάρτητη οικονομικά με την υποστήριξη και του πατέρα της, έδωσαν και δίνουν βάρος στην απόκτηση μορφωτικού κεφαλαίου. Η 12χρονη σκιαγραφεί πρακτικά ένα ζευγάρι απαλλαγμένο από τις πλέον καταπιεστικές πτυχές του κοινωνικού φύλου στο πλαίσιο της αφγανικής παραδοσιακής και φονταμενταλιστικής, από άποψη θρησκείας, πραγματικότητας.

Μέσα από τα λόγια της μικρής Αφγανής, καταγράφεται ο τρόπος που η οικογένεια πέτυχε με τη βοήθεια γνωστών και συγγενών που επίσης έχουν πανεπιστημιακή μόρφωση και βρίσκονταν στο εξωτερικό να φύγουν από το Αφγανιστάν προκειμένου να έχει όλη η οικογένεια δυνατότητα πρόσβασης σε περισσότερους πόρους (μόρφωση, εργασία) πριν την ανάκτηση της εξουσίας από τους Taliban τον Αύγουστο. Επαναλαμβάνει με έμφαση ότι η μητέρα της έκανε τα πάντα, αξιοποιώντας το μορφωτικό και κοινωνικό της κεφάλαιο, προκειμένου να διασφαλίσει την απρόσκοπτη πρόσβαση της κόρης της στην εκπαίδευση σε όποια χώρα και αν βρέθηκε. Το ίδιο το κορίτσι υπογραμμίζει ότι μεγάλωσε χωρίς να θεωρεί στόχο ζωής το γάμο και με δεδομένο ότι οι γυναίκες έχουν ίσα δικαιώματα με τους άνδρες, με άλλα λόγια χωρίς στερεότυπα κοινωνικού φύλου. Όλη η περιγραφή που παρατίθεται στο δημοσίευμα αποτελεί, ουσιαστικά, περιγραφή της αξίας και της χρήσης του μορφωτικού και κοινωνικού κεφαλαίου, της αλληλεπίδρασης μεταξύ τους και της χρησιμότητάς τους ακόμη και σε ζητήματα που σχετίζονται με την ίδια τη διασφάλιση της ανθρώπινης ζωής.

Η σπουδαιότητα του κοινωνικού κεφαλαίου αναδεικνύεται και στις περιπτώσεις των γυναικών βουλευτών που έφτασαν, ως ενδιάμεσο σταθμό, στην Ελλάδα μέσα από παρεμβάσεις δυτικών κοινοβουλευτικών οργάνων και του αμερικανικού ιδρύματος Zaka Kahn. Στα δύο σχετικά ρεπορτάζ που φιλοξενούνται στην εφημερίδα «Αυγή» με τίτλο «Αφγανές βουλευτίνες: Είμαστε δυνατές, δεν τα παρατάμε, δεν φοβόμαστε» (Μπαλή, 2021) και στην εφημερίδα «Καθημερινή» με τίτλο «Ανάσες ελευθερίας μετά τον εφιάλτη» (Φωτιάδη, 2021), γυναίκες πολιτικοί που έχουν διατελέσει βουλευτές, υπουργοί και σε άλλους κυβερνητικούς θώκους, μιλούν για το πώς έφτασαν στην Ελλάδα, κάνοντας χρήση ενός ευρύτατου δικτύου σχέσεων και επαφών. Αναφέρονται σε

όσα πέρασαν, διατυπώνουν πολιτικές θέσεις για το μέλλον της χώρας τους με συγκροτημένο λόγο, διαφωνούν μεταξύ τους και κάνουν διάλογο σε ένα επίπεδο που αναδεικνύει υψηλό μορφωτικό κεφάλαιο (κάτι που επιβεβαιώνεται και από τις ίδιες σε αρκετά σημεία καθώς έχουν πανεπιστημιακές σπουδές). Αναδεικνύεται επίσης και η προέλευσή τους από ανώτερη κοινωνική θέση η οποία τις διευκόλυνε στην απόκτηση γνώσης και λόγου στα δημόσια πράγματα της χώρας τους καθώς και κοινωνικού κύρους. Οι νεότερες εξ αυτών, έχουν σπουδάσει εντός ή εκτός Αφγανιστάν μετά το 2001, και οι πιο μεγάλες σε ηλικία, σπούδασαν πριν από την άνοδο των Taliban στην εξουσία στα τέλη της δεκαετίας του '90.

Από τα στοιχεία που αναφέρονται στο δημοσίευμα, απορρέει το συμπέρασμα ότι πρόκειται για μια ομάδα γυναικών που προέρχεται από ιδιαίτερα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα και αναμφίβολα, με βάση και τα στοιχεία των διεθνών οργανισμών, εκπροσωπεί μια εξαιρετικά μειοψηφική κοινωνική ομάδα εντός Αφγανιστάν. Αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμη και για τα δεδομένα της δυτικής κουλτούρας, το γεγονός ότι αυτές οι γυναίκες έχουν εμπλακεί τόσο ενεργά στην πολιτική και μάλιστα αναλαμβάνοντας ακόμη και θέσεις κυβερνητικής ευθύνης είναι ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτο, δεδομένου ότι ούτε στις χώρες της Δύσης έχει επιτευχθεί, στο επίπεδο της πολιτικής συμμετοχής, υψηλό ποσοστό εμπλοκής των γυναικών. Ακόμη και σήμερα, στις δυτικές χώρες η πλειοψηφία των πολιτικών, των βουλευτών και των κυβερνητικών στελεχών παραμένουν άντρες.

Το πόσο σημαντικό είναι το μορφωτικό και κατ' επέκταση το κοινωνικό κεφάλαιο για τη διασφάλιση καλύτερων συνθηκών ζωής αποτυπώνεται και στο ρεπορτάζ «Σπάζοντας τα στερεότυπα» στην «Εφημερίδα των Συντακτών» (Σέχου & Γαντζί, 2021), το οποίο παρουσιάζει τις δραστηριότητες των γυναικών στο Χώρο Κοινότητας Αφγανών Μεταναστών και Προσφύγων και την ένταση με την οποία γυναίκες που δεν διαθέτουν υψηλό μορφωτικό, οικονομικό και κοινωνικό κεφάλαιο προσπαθούν να το αποκτήσουν. Παρακολουθούν με συνέπεια και ενθουσιασμό σεμινάρια τέχνης, γλώσσας αλλά και επαγγελματικής κατάρτισης δηλώνοντας οι ίδιες ότι θέλουν «να εμπλουτίσουν τις γνώσεις και τις δεξιότητές τους» για να αποκτήσουν «ικανότητες να πετύχουν όπως οι γυναίκες στη Δύση». Οι υπογράφωντες σημειώνουν ότι μέσα από όλες αυτές τις δραστηριότητες οι Αφγανές «επιδιώκουν να γίνουν ορατές», ως προσωπικότητες και ως ξεχωριστά άτομα, να απελευθερωθούν μέσω της παιδείας για να διασφαλίσουν τα δικαιώματά τους. Παρατηρείται στο σύνολο του κείμενου ένας πολιτικός λόγος σαφώς ορισμένος από τις

έννοιες του κοινωνικού κεφαλαίου, της κοινωνικής ταυτότητας και του κοινωνικού φύλου.

Μιλώντας με δύο νεαρές Αφγανές που γνωρίστηκαν σε υποδομή για πρόσφυγες στην ηπειρωτική Ελλάδα, και οι οποίες έφτασαν στη χώρα μαζί με τους συζύγους και τα παιδιά τους μετά από πολλές περιπέτειες χωρίς να έχουν υψηλό μορφωτικό κεφάλαιο, ούτε οικονομικό (σε αντίθεση με τις γυναίκες των περισσότερων άλλων δημοσιευμάτων), η υπογράφουσα το άρθρο με τίτλο «Δύο φίλες» στην «Εφημερίδα των Συντακτών» (Σπαθάρη, 2021) αναφέρει μεταξύ άλλων: *«Στα περισσότερο από δέκα χρόνια που εργάζομαι με πρόσφυγες, έχω γνωρίσει πολλές γυναίκες από το Αφγανιστάν. Όλες τους με εντυπωσίαζαν πάντα με τη δύναμη, το χιούμορ, τον γλυκό και στωικό τρόπο με τον οποίο υπομένουν τα πολύπλοκα ζητήματα της κατάστασής τους, την επινοητικότητα και δημιουργικότητά τους, την αφοσίωση στους δικούς τους και την ευγνωμοσύνη που δείχνουν ακόμα και για το παραμικρό δείγμα γενναιοδωρίας στο πρόσωπό τους ή στην οικογένειά τους. Κυρίως, με εντυπωσιάζει η ηρεμία τους, η ικανότητά τους να βγάζουν πέρα μια εξαιρετικά δύσκολη καθημερινότητα, χωρίς λέξεις και δράματα, χαμηλόφωνα και λακωνικά...»* Οι δε Αφγανές, οι Ανουσέ και Εσίν δηλώνουν: *«Οι άντρες μας δεν κάνουν παρέα, δεν έχουν φίλους... Δεν ξέρουν όμως τι χάνουν»..*

Μέσα από αυτό το απόσπασμα αναδεικνύεται αυτό που ο Schieman επισημαίνει ότι οι γυναίκες χρησιμοποιούν και διαφορετικό τύπο και με διαφορετικό τρόπο το κοινωνικό τους κεφάλαιο από ό,τι οι άνδρες. Κάνουν, δηλαδή, χρήση περισσότερο του «συνενωτικού κεφαλαίου» το οποίο τις βοηθά «να τα βγάζουν πέρα» στην δύσκολη καθημερινότητά τους. Αναδεικνύεται, με άλλα λόγια, μια έμφυλη ιδιαιτερότητα που διαμορφώνεται μέσα στο πλαίσιο του κοινωνικού κεφαλαίου, η οποία καλλιεργείται κατά κύριο λόγο από τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες εντός των οποίων ζουν οι γυναίκες. Αυτές οι συνθήκες τις «αναγκάζουν» να αναπτύσσουν τέτοιου είδους δεξιότητες κυρίως ως μέσο διευκόλυνσης της καθημερινότητάς τους. Οι δεξιότητες αυτές σχετίζονται μάλλον περισσότερο με την ανάγκη επιβίωσης κυριολεκτικά και συμβολικά και λιγότερο με στερεότυπα που θέλουν τις γυναίκες να είναι, γενικά και αόριστα, «περισσότερο κοινωνικές».

3.3. Η «αιμορραγία» της κοινωνικής ταυτότητας

Οι Αφγανές που «πρωταγωνιστούν» στα δημοσιεύματα των τεσσάρων ελληνικών εφημερίδων έχουν συνείδηση των πολλαπλών πτυχών της κοινωνικής ταυτότητας που είχαν καταφέρει να οικοδομήσουν μέχρι την πρώτη άνοδο των Taliban στην εξουσία αλλά και μέχρι την επάνοδό τους τον Αύγουστο του 2021 καθώς και των «ακρωτηριασμών» που αυτή υφίσταται υπό την εξουσία τους λόγω των φονταμενταλιστικών ισλαμιστικών απόψεών τους για το ρόλο της γυναίκας. Οι φράσεις και οι λέξεις που, πολλές εξ αυτών, χρησιμοποιούν είναι πολύ χαρακτηριστικές και άκρως περιγραφικές της κατάστασης όπως την βιώνουν. Η 29χρονη δημοσιογράφος που μιλά στο «Βήμα της Κυριακής» (Μποζανίνου, 2021) δηλώνει *«δημοσιογράφος, γυναίκα και σίιτισσα – και τα τρία ασυγχώρητα λάθη για τους Taliban»* και λίγο μετά προσθέτει *«χωρισμένη με τρία παιδιά»*. Δίνει έτσι λακωνικά τα βασικά στοιχεία της κοινωνικής της ταυτότητας (επαγγελματική ιδιότητα, οικονομική ανεξαρτησία, θρησκευτική πεποίθηση, οικογενειακή κατάσταση και φύλο) που την καθορίζουν και την καταδικάζουν στο νέο πολιτισμικό – πολιτικό περιβάλλον που διαμορφώνει η εξουσία των Taliban, κάνοντας τη ζωή της εξαιρετικά δύσκολη. Είναι τόσο χαρακτηριστικά – ταυτοτικά τα λόγια της που η υπογράφουσα δημοσιογράφος τα χρησιμοποιεί και στον τίτλο: «Το έγκλημά μας: γυναίκες και δημοσιογράφοι».

Το θέμα της κοινωνικής ταυτότητας θέτει μόνη της ξεκάθαρα σε δηλώσεις της μια άλλη Αφγανή δημοσιογράφος όπως αναφέρεται στο δημοσίευμα της Εφημερίδας των Συντακτών «Η “ευγένεια” δεν πείθει τις Αφγανές» (Καπετανοπούλου, 2021). Λέει: *«Για πολλά χρόνια εργαζόμουν ως δημοσιογράφος για να υψώσω τη φωνή των Αφγανών, ιδιαίτερα των γυναικών. Τώρα όμως η ταυτότητα μας καταστρέφεται, χωρίς να έχουμε κάνει τίποτε για να μας αξίζει κάτι τέτοιο»* και προσθέτει: *«Πρωτίστως ανησυχώ για μένα επειδή είμαι κοπέλα και επίσης δημοσιογράφος...»*, αναφέροντας τις δύο βασικές πλευρές της κοινωνικής της ταυτότητας που τη θέτουν σε κίνδυνο. Πρόκειται για μια κοινωνική ταυτότητα που έχει «σφραγιστεί» από την επαγγελματική της ιδιότητα την οποία έχει ασκήσει επί πολλά χρόνια και μάλιστα την έχει αξιοποιήσει για να προβάλλει και να αναδείξει ζητήματα κοινωνικού φύλου προβαίνοντας ουσιαστικά σε ένα είδος ακτιβισμού.

Στο δημοσίευμα της «Εφημερίδας των Συντακτών» με τίτλο «Πικρό ρέκβιεμ για τις Αφγανές που ξέρουν καλά τι τις περιμένει» (Πάντζου, 2021a) απαριθμείται σειρά

περιστατικών από πόλεις που είχαν καταλάβει οι Taliban πριν από την Καμπούλ τον Αύγουστο και έπαιρναν μέτρα, εκ νέου, για τον περιορισμό των δικαιωμάτων των γυναικών διώχνοντάς τες από την εργασία τους, υποχρεώνοντάς τες να παντρευτούν δια της βίας και απαγορεύοντάς τους να κυκλοφορούν χωρίς ανδρική συγγενική συνοδεία στους δρόμους. Καταγράφεται, με άλλα λόγια, μία βίαιη απομείωση της κοινωνικής ταυτότητας των γυναικών προκειμένου αυτή να ταυτιστεί με τις φονταμενταλιστικές απόψεις τους περί κοινωνικού φύλου, ένας βαθύς ακρωτηριασμός της από σειρά ιδιοτήτων που τις χαρακτήριζαν ως κοινωνικά υποκείμενα. Περιγράφοντας, στο ίδιο δημοσίευμα, το εξόχως τραυματικό αυτό βίωμα Αφγανή φωτογράφος λέει χαρακτηριστικά: *«Καταρρέουν πόλεις, καταρρέουν άνθρωποι, καταρρέουν όνειρα, καταρρέει η Ιστορία και το μέλλον, καταρρέει η τέχνη και η κουλτούρα, καταρρέει η ζωή και η ομορφιά, καταρρέει ο κόσμος μας».*

«Όλα όσα ονειρεύτηκα, όλα αυτά για τα οποία εργάστηκα, η αξιοπρέπεια, η περηφάνια, ακόμη και η ύπαρξή μου ως γυναίκα, η ζωή μου, κινδυνεύουν... Έκαψα όλα μου τα πανεπιστημιακά έγγραφα. Έκρυψα όλα τα θαυμάσια βιβλία που διάβαζα. Απενεργοποίησα όλους τους λογαριασμούς μου στα κοινωνικά δίκτυα [...] γιατί οι Taliban ψάχνουν τις αναρτήσεις και μας βρίσκουν μέσω αυτών [...] Στον δρόμο μάς κοιτούν, ακόμη και όταν είσαι καλυμμένη με χιτζάμπ, σαν να είναι τα αφεντικά της ζωής μας, σαν να είμαστε σκουπίδια [...] Όταν σπούδαζα ονειρευόμουν τόσα πράγματα, έβαζα τόσους στόχους, έκανα τόσα σχέδια. Ως γυναίκα και ως μειονότητα, δεν υπάρχει χώρος για εμένα στην ίδια μου την πατρίδα» αναφέρει στο δημοσίευμα «Αφηγήσεις από ένα δυστοπικό παρόν σε πρώτο πρόσωπο» (Πάντζου, 2021b) της «Εφημερίδας των Συντακτών» μια φοιτήτρια από την εθνοτική μειονότητα Χαζάρα του Αφγανιστάν. Περιγράφοντας με σπαρακτικό τρόπο τη βίαιη συρρίκνωση της κοινωνικής της ταυτότητας από μια σειρά από πλευρές τις οποίες η ίδια είχε επιλέξει να τη χαρακτηρίζουν και να είναι οι διάυλοι επικοινωνίας και συσχέτισής της με το κοινωνικό περιβάλλον, αναγνωρίζει ότι πλέον από όλα αυτά τα στοιχεία μόνο η εθνοτική της ταυτότητα και τα όρια του κοινωνικού της φύλου με γνώμονα τις φονταμενταλιστικές απόψεις των Taliban διαμορφώνουν την πραγματικότητά της. Με άλλα λόγια, πλέον η κοινωνική της ταυτότητα απαρτίζεται από πτυχές που η ίδια δεν επέλεξε συνειδητά.

Στο ίδιο δημοσίευμα, μία νεαρή Αφγανή δημοσιογράφος περιγράφει την κοινωνική ταυτότητα της ίδιας και της αδερφής της, μια κοινωνική ταυτότητα που πλέον δεν υπάρχει λόγω της νέας πραγματικότητας υπό τους Taliban. Όπως αναφέρει οι δύο

αδερφές είναι αθλήτριες της ποδηλασίας. Η ίδια εργάζεται ως δημοσιογράφος και η αδερφή της ως μουσικός. Αυτά μέχρι την άνοδο στην εξουσία των Taliban. Τώρα, τονίζει, σκέφτονται να καταστρέψουν τα ποδήλατα, η αδερφή της να καταστρέψει την κιθάρα της και η ίδια να απαρνηθεί την επαγγελματική της ιδιότητα, μια ιδιότητα που η ίδια είχε επιλέξει και είχε καλλιεργήσει επιθυμώντας να τη χαρακτηρίζει. *«Αλήθεια, δεν μπορώ να φανταστώ πόσο δύσκολο είναι να καταστρέφεις κυριολεκτικά ένα μέρος τόσο σημαντικό αυτού που είσαι»* καταλήγει η Αφγανή δημοσιογράφος.

«Είμαι μουσουλμάνα, εντάξει. Αλλά είμαι και τραγουδίστρια» τονίζει από την πλευρά της μια 24χρονη Αφγανή μουσικός η οποία αναγνωρίζει πολλαπλές πτυχές στην κοινωνική της ταυτότητα και αρνείται να την «ακρωτηριάσει» στο δημοσίευμα «Οι Αφγανές τραγουδίστριες δεν σωπαίνουν» της εφημερίδας «Καθημερινή» (Καθημερινή, 2021). Η νεαρή μουσικός καταδεικνύει, και αυτή με τη σειρά της, ότι, επί της ουσίας, οι απαγορεύσεις που επιβάλλουν οι Taliban συρρικνώνουν την κοινωνική ταυτότητα των γυναικών υποχρεώνοντάς τες να εγκαταλείψουν όποια πτυχή οι ίδιες είχαν επιλέξει ως μέσο έκφρασης και συσχέτισης με το κοινωνικό τους περιβάλλον.

Σε όλα τα προαναφερόμενα αποσπάσματα αποτυπώνεται και ένα ακόμη χαρακτηριστικό της κοινωνικής ταυτότητας, το οποίο αποδίδει εξαιρετικά η 12χρονη Αρεζού δίνοντας και τον τίτλο του δημοσιεύματος που αναφέρεται στην ίδια: «Πρόσφυγας μπορεί να βρεθεί ο καθένας» Χριστακάκη, 2021). Αποτυπώνεται, με άλλα λόγια, η ταχύτητα με την οποία η κοινωνική ταυτότητα μπορεί να αλλάξει λόγω ριζικών αλλαγών του κοινωνικο-οικονομικού, πολιτικού, ακόμη και γεωγραφικού πλαισίου εντός του οποίου ζει ένας άνθρωπος. Η ίδια η ζωή και το παράδειγμα των γυναικών αυτών αποδεικνύει πόσο εύκολα κάποιος/α μετατρέπεται μέσα σε μια νύχτα από ανεξάρτητος οικονομικά, επαγγελματίας, αθλητής, ακτιβιστής, πολιτικός που έχει μια σειρά από πτυχές στην κοινωνική του ζωή σε κυνηγημένο απαξιωμένο πρόσφυγα που προσπαθεί να σώσει τη ζωή του και έχει χάσει όλες αυτές τις ιδιότητες. Αναδεικνύεται η ευθραυστότητα και η ρευστότητα της κοινωνικής ταυτότητας με τον πλέον δραματικό τρόπο.

3.4. Η «φυλακή» του κοινωνικού φύλου

Σε όλα τα δημοσιεύματα είναι έντονα διακριτή η αναγνώριση της κατηγορίας του κοινωνικού φύλου στο πλαίσιο της αφγανικής κοινωνίας υπό τους Taliban. Ο ρόλος της γυναίκας τόσο στην τοπική παράδοση όσο και στην φονταμενταλιστική ερμηνεία του

Ισλάμ που πρεσβεύουν οι Taliban είναι πανταχού παρών και περιγράφεται αναλυτικά τόσο στα ρεπορτάζ όσο και από τις ίδιες τις Αφγανές.

Για «γυναίκες κρυμμένες στα σπίτια τους, που καταστρέφουν ό,τι τις προσδιόριζε ως αυτόνομα πλάσματα» κάνει λόγο το δημοσίευμα «Αφηγήσεις από ένα δυστοπικό παρόν σε πρώτο πρόσωπο» της «Εφημερίδας των Συντακτών» (Πάντζου, 2021b). «*Στη χώρα μου, το να είσαι γυναίκα, κορίτσι και ειδικά να είσαι πολιτικός σε συντηρητικές περιοχές είναι πάντα τόσο δύσκολο λόγω των ακραίων ιδεολογιών και αντιλήψεων. Μερικές φορές, το να είσαι γυναίκα είναι από μόνο του έγκλημα. Μια γυναίκα ποτέ δεν είναι μέρος των συγκρούσεων, ποτέ δεν είναι μέρος των Taliban, των mujahideen ή κάτι τέτοιο. Αλλά είμαστε τα μεγαλύτερα θύματα των συγκρούσεων στο Αφγανιστάν...*» σημειώνει σε συνέντευξή της στην «Εφημερίδα των Συντακτών» με τίτλο «Σταματήστε να μιλάτε με τους Taliban» (Ψαρά, 2021) η πιο νέα σε ηλικία εκλεγμένη δήμαρχος του Αφγανιστάν, η Ζαρίφα Γκαφάρι, που πλέον έχει βρει καταφύγιο στη Γερμανία.

«*Δεν θα υπάρχει χώρος για γυναίκες [...] Στις επαρχίες που ελέγχονται από τους Taliban καμία γυναίκα δεν υπάρχει πλέον εκεί, ούτε στις πόλεις. Είναι όλες φυλακισμένες στα σπίτια τους...*» δήλωνε πριν από την πτώση της Καμπούλ τον Αύγουστο (αφιέρωμα που δημοσιεύτηκε αργότερα) η 42χρονη, σπουδασμένη σε πανεπιστήμιο της Τεχεράνης, Σαλίμα Μαζάρι, στο δημοσίευμα «Θέλω να πω σε όλον τον κόσμο: Ντροπή σας» στην «Αυγή» (Μπρέγιαννη, 2021). Η Μαζάρι, μία από τις τρεις γυναίκες περιφερειάρχες στο Αφγανιστάν, αγνοείται από τα τέλη Αυγούστου και δυτικά ΜΜΕ εκτιμούν ότι δεν ζει πια.

«*Ακόμη και πριν να έρθουν οι Taliban, δεχόμουν απειλές για τη ζωή μου*» λέει η 29χρονη δημοσιογράφος που κατάφερε να φτάσει στην Ελλάδα με τα τρία παιδιά της, στο «Βήμα της Κυριακής» (Μποζανίνου, 2021) Και συνεχίζοντας, αναφερόμενη στην εποχή προ των Taliban σημειώνει ότι «*οι γυναίκες δημοσιογράφοι έχουν πολλά προβλήματα στο Αφγανιστάν. Στον άνδρα μου δεν άρεσε η δουλειά μου, γι' αυτό χωρίσαμε...*». Μέσα από τα λόγια της αναδεικνύονται, για άλλη μια φορά, οι δυνατότητες που δίνονται σε γυναίκες με υψηλό μορφωτικό, οικονομικό και κοινωνικό κεφάλαιο να ορίζουν τη ζωή τους, να επιλέγουν τι κάνουν, τι θα σπουδάσουν, τι επάγγελμα επιθυμούν να ασκήσουν και με ποιόν τρόπο θα διασφαλίσουν οικονομικά την επιβίωσή τους. Ο χωρισμός από το σύζυγό της ως αποτέλεσμα των επιλογών της, τις οποίες δεν εγκατέλειψε αρνούμενη να περιορίσει την κοινωνική της ταυτότητα, είναι άγνωστη λέξη ως ενδεχόμενο και επιλογή

για την πλειονότητα των γυναικών στο Αφγανιστάν που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας, αποκομμένες από την εκπαίδευση, από τη δυνατότητα εργασίας για να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους και από την ευρύτερη κοινωνία.

Η «φυλακή» των ορίων του κοινωνικού φύλου είναι τόσο ασφυκτική που οδηγεί, κυριολεκτικά, στο θάνατο. Τραγικές ιστορίες φιλοξενούνται στα δημοσιεύματα. Όπως αυτή της 11χρονης Νάντια Γκουλάμ, η οποία είδε τον αδερφό της να σκοτώνεται από βόμβα και τους γονείς της να χάνουν, μετά από αυτό, το μυαλό τους. Η ίδια έφτασε σε τέτοια απελπισία που αξιοποίησε τα τραύματά της και την μεγάλη παραμόρφωση που υπέστη για να κυκλοφορεί πλέον ως άντρας, να αλλάξει το κοινωνικό της φύλο, προκειμένου να επιβιώσει μέχρι να καταφέρει να διαφύγει από τη χώρα. *«Τα όρια δηλαδή του σώματός της ταυτίστηκαν με τα όρια του κράτους. Πώς το σώμα μιας γυναίκας καταλήγει να γίνει τμήμα μιας ευρύτερης εθνικιστικής αφήγησης; Με ποιους τρόπους επιδρά η στρατιωτικοποίηση και η αποστρατιωτικοποίηση στη σχέση των κοινωνικών φύλων;»* αναρωτιέται η υπογράφουσα το δημοσίευμα «Εμείς και τα κορίτσια του Αφγανιστάν» στην «Εφημερίδα των Συντακτών» (Αθανασοπούλου, 2021)

Η «φυλακή» του κοινωνικού φύλου δεν αφήνει περιθώριο ούτε στην τέχνη, έστω εξ αποστάσεως. Η ομάδα ποίησης γυναικών «Mirjam Baheer» που αποτέλεσε την έμπνευση για την παράσταση «Je hurle» που παρουσιάστηκε στο φεστιβάλ της Αβινιόν στη Γαλλία το φθινόπωρο του 2021, είναι το θέμα του δημοσιεύματος με τίτλο «Τα ποιητικά “ξίφη” των γυναικών του Αφγανιστάν». (Χατζηαντωνίου, 2021) Μέλη της ομάδας, που δεν βρίσκονται πια στο Αφγανιστάν, περιγράφουν πως σταδιακά οικοδομήθηκε ένα «δίκτυο» γυναικών, εγγράμματων, με ταλέντο στην ποιητική φόρμα landau στα παστούν που μεταφέρεται ως προφορική παράδοση. Κρυφά, παρά το γεγονός ότι οι Taliban δεν ήταν στην εξουσία γεγονός που αποδεικνύει ότι τα έμφυλα πρότυπα και όρια παρέμεναν σε σημαντικό βαθμό άθικτα παρά τα όποια βήματα αναγνώρισης δικαιωμάτων, οι γυναίκες μέσω κυρίως τηλεφώνων, πραγματοποιούσαν συναντήσεις για να εκφράσουν μέσα από την τέχνη όσα τις απασχολούσαν.

Μέλος της ομάδας, όπως αναφέρεται, ήταν και μια 15χρονη από την επαρχία Χελμάντ που συνέθετε και απήγγειλε τηλεφωνικά και μόνο, τα ποιήματά της τα οποία αναφέρονταν στο *«σκοτεινό κλουβί του χωριού της»* και αναρωτιόταν *«στο Ισλάμ, ο Θεός αγάπησε τον Προφήτη Μωάμεθ. Ζω σε μια κοινωνία όπου η αγάπη είναι έγκλημα. Αν είμαστε μουσουλμάνοι, γιατί είμαστε εχθροί της αγάπης;»*. Η οικογένεια, και μάλιστα

γυναίκα συγγενής της, ανακάλυψε την έφηβη. Θεωρήθηκε αδιανόητο με βάση τους κανόνες και τα όρια του κοινωνικού της φύλου ν' ασχολείται με την τέχνη και κατηγορήθηκε ότι λέει ψέματα και ντροπιάζει την οικογένειά της. Τα αδέρφια της την κακοποίησαν και κατέστρεψαν όλα τα τετράδια με τους στίχους της. Το κορίτσι, έχοντας χάσει την τελευταία αχτίδα επικοινωνίας προς την κοινωνία, την κοινωνική της ταυτότητα, αυτοπυρπολήθηκε και πέθανε αβοήθητη καθώς τα αδέρφια της αρνήθηκαν να την μεταφέρουν στο νοσοκομείο, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν γυναίκες γιατροί στην περιοχή και οι άνδρες δεν επιτρέπεται, σύμφωνα με την παράδοση, να αγγίζουν γυναικείο σώμα. Η ιστορία της συγκεκριμένης έφηβης αποτελεί τραγική απότυπωση του γεγονότος ότι τα ασφυκτικά όρια του κοινωνικού φύλου οδηγούν σε τόσο ριζική συρρίκνωση της κοινωνικής ταυτότητας που πλέον το κοινωνικό υποκείμενο αποκόπτεται, σχεδόν ολοκληρωτικά, από το κοινωνικό του «κομμάτι» και μπορεί να φτάσει στο σημείο να θέσει υπό αμφισβήτηση την ίδια την αξία της βιολογικής του ύπαρξης.

Μέσα από τα δημοσιεύματα, επίσης, αναδεικνύεται και η «αντοχή» των στερεοτύπων για το κοινωνικό φύλο ακόμη και χωρίς τους Taliban στην εξουσία, ακόμη και εκτός της χώρας τους. Δύο Αφγανές που έχουν βρει καταφύγιο ως πρόσφυγες σε διαφορετικές δομές φιλοξενίας στην Ελλάδα, περιγράφουν στο δημοσίευμα «Στο Αφγανιστάν ήταν πάντα πολύ δύσκολα για τις γυναίκες» (Δασκαλοπούλου, 2021) τη βία που υπέστησαν ως γυναίκες προκειμένου να ακολουθήσουν τους «παραδοσιακούς κανόνες» από τα αρσενικά μέλη της οικογένειάς τους εκτός των συνόρων της χώρας τους. *«Οι Αφγανές στο Αφγανιστάν είναι σε χειρότερη κατάσταση από εμάς που μεγαλώσαμε εκτός της χώρας. Παρ' όλα αυτά, κι εγώ δεν μπορούσα να έχω γνώμη, δικαίωμα να φορέσω ό,τι θέλω και να πάω όπου θέλω, το μυαλό μου ήταν στη φυλακή. Ένιωθα ότι είμαι στο λάθος μέρος γιατί είχα δυνατότητες, αλλά δεμένη χειροπόδαρα»* δηλώνει η μία.

Η άλλη, από την πλευρά της, δίνει, για άλλη μια φορά στοιχεία, για αυτό που προαναφέρθηκε ως «συνενωτικό κοινωνικό κεφάλαιο», δηλαδή τα δίκτυα εκείνα που συνήθως οι γυναίκες αξιοποιούν για «να τα βγάλουν πέρα». Όπως σημειώνει για να καταφέρει να φύγει από το Αφγανιστάν την περίοδο που οι Taliban δεν είχαν την εξουσία, η θεία της (μία άλλη γυναίκα) βρήκε τα χρήματα για να πληρώσει διακινητή και όταν έφτασε στο Ιράν, ουσιαστικά, την έθεσε υπό την προστασία της μια Ιρανή γειτόνισσα και τη βοήθησε να αποκτήσει κάποια μόρφωση. Έτσι διαμόρφωσε μορφωτικό κεφάλαιο που της διασφάλισε τη δυνατότητα να επιβιώσει δουλεύοντας και μέσα και από την εργασία

της εμπλούτισε το κοινωνικό της κεφάλαιο και δημιούργησε τις υλικές – οικονομικές προϋποθέσεις για να μπορέσει να συνεχίσει το ταξίδι της μέχρι την Ελλάδα.

Στο ασφυκτικό πολιτισμικό και θρησκευτικό περιβάλλον που διαμορφώνει η αφγανική παράδοση στη διασταύρωσή της με τον φονταμενταλισμό των Taliban, η καταπίεση και η απουσία επιλογών μπορεί να είναι οφθαλμοφανής στο πρόσωπο των γυναικών, όμως επηρεάζει και τους άνδρες. Οι περιορισμοί, οι κανόνες και τα όρια είναι εξίσου ασφυκτικά και όσον αφορά το δικό τους ρόλο.

Η Γκαφάρι, μιλώντας στην «Εφημερίδα των Συντακτών» αναφέρει ότι η ίδια δέχτηκε αλλεπάλληλες επιθέσεις κατά της ζωής της επειδή, αν και γυναίκα, απέκτησε λόγο και ρόλο στη δημόσια πολιτική σκηνή ως δήμαρχος, ωστόσο ο πατέρας της δολοφονήθηκε από ακραία ισλαμιστικά στοιχεία ακριβώς επειδή επέτρεψε στην κόρη του να συμπεριφέρεται κατά τον τρόπο αυτό. (Ψαρά, 2021) Δεν τήρησε, δηλαδή, ως άνδρας τα όρια του κοινωνικού του φύλου.

Στα δημοσιεύματα που προαναφέρθηκαν και καταγράφουν, στην πλειοψηφία τους, τις εμπειρίες γυναικών με υψηλό μορφωτικό και κοινωνικό κεφάλαιο είτε οι άνδρες είναι απόντες είτε, με τη στάση τους, δείχνουν να μην συμμερίζονται τα όρια του κοινωνικού φύλου που επιτάσσει η παράδοση και η φονταμενταλιστική ερμηνεία του Ισλάμ από τους Taliban. «*Το τσαντρί (ολόσωμο ένδυμα που καλύπτει τις γυναίκες), οι γυναίκες που είναι κλεισμένες στο σπίτι, οι γάμοι συμφέροντος, όλα αυτά είναι συνήθειες που οι Αφγανοί δεν περίμεναν τους Taliban για να τις αποκτήσουν. Αυτή είναι η παράδοση, απλώς οι Taliban την θεσμοποίησαν και την οδήγησαν στον παραλογισμό*» δηλώνει άντρας υπάλληλος της Ερυθράς Ημισελήνου στο Αφγανιστάν σε δημοσίευμα της εφημερίδας «Le Monde Diplomatique» (Aubry, 2021) που αναπαράγεται από την εφημερίδα «Αυγή» με τίτλο «*Διπλή παγίδα για τις γυναίκες στο Αφγανιστάν*» δίνοντας μια εικόνα της αφγανικής κοινωνικής πραγματικότητας. «*Όλοι είναι δυστυχείς, ακόμη και οι άνδρες*» αναφέρει στο ίδιο δημοσίευμα μία νεαρή Αφγανή.

Σύμφωνα με την παράδοση (Ahmad, 2017) τα θηλυκά μέλη των αφγανικών οικογενειών, θεωρούνται «Σιγιασάρ». Πρόκειται για έναν παραδοσιακό όρο που σε μια πιο ελεύθερη μετάφραση σημαίνει «αυτές που έχουν το μαύρο κεφάλι», και περιγράφει ένα ανθρώπινο ον κατώτερο από κάποιο άλλο. Με βάση τις πολιτισμικές παραδόσεις, οι άνδρες θεωρούνται υπεύθυνοι για την παροχή τροφής στην οικογένεια, είναι αυτοί που παρέχουν «Ναφάκαχ» και οι γυναίκες είναι υπεύθυνες για το νοικοκυριό. Κομβικό ρόλο στις

παραδοσιακές αξίες έχει η «Γκαϊράτ» (σε μετάφραση η «τιμή») και αυτό σημαίνει ότι ένας άνδρας που δεν μπορεί να διασφαλίσει τροφή και να προστατεύσει την αξιοπρέπεια, την τιμή και την ακεραιότητα των θηλυκών μελών της οικογένειας (η οποία ορίζεται, όπως προαναφέρθηκε στους τοίχους του σπιτιού της), χάνει τη δική του τιμή.

Οι συνέπειες των ορίων που τίθενται στα κοινωνικά φύλα από την παράδοση σε συνδυασμό με τη θρησκεία βιώνονται προφανώς και από άνδρες και από γυναίκες, ασχέτως αν στη συγκεκριμένη κοινωνιολογική περίπτωση που εξετάζεται στην εργασία αυτή στο επίκεντρο βρίσκονται οι γυναίκες.

3.4.1. Ο λόγος των δικαιωμάτων

Λαμβάνοντας υπόψη το ιστορικό, θρησκευτικό και πολιτικό χρονονόστιο, που καθορίζει το Αφγανιστάν του σήμερα στον καμβά του οποίου αποτυπώνονται οι πτυχές της καθημερινότητας που αναδείχθηκαν από τα δημοσιεύματα, προκύπτει ότι το πλέγμα παράδοσης – θρησκείας που επιδρά καθοριστικά στη διαμόρφωση των επιταγών και των κανόνων συμπεριφοράς, ορίων και κοινωνικοποίησης έχει μακρά ιστορία. Προκύπτει επίσης ότι καθοριστικό ρόλο στην αμφισβήτηση της ασφυκτικής αυτής πραγματικότητας διαδραμάτισαν τα δειλά, πλην υπαρκτά, βήματα καθολικής εκπαίδευσης που έγιναν σταδιακά και κάθε φορά εντός διαφορετικού ιστορικο-πολιτικού πλαισίου από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα στη χώρα μέχρι σήμερα.

Μέσα από αυτά, αλλά και από τη θεσμοθέτηση σε παγκόσμιο επίπεδο ενός γλωσσικού κώδικα που αναγνωρίζει την κακοποίηση των γυναικών σε μια σειρά από μορφές, αρχής γενομένης από τις διακηρύξεις και συμβάσεις του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των γυναικών, η παραβίασή τους έγινε ορατή. Στην προκειμένη περίπτωση που εξετάζεται στην μελέτη, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η αναγνώριση με το άρθρο 224 του Σχεδίου Δράσης του 1995 ότι τα δικαιώματα των γυναικών καταστρατηγούνται και για θρησκευτικούς και πολιτισμικούς λόγους. Έτσι η παραβίαση των δικαιωμάτων (και) των Αφγανών γυναικών γίνεται ορατή και κατά συνέπεια κατέστη εφικτή όχι μόνο η συνειδητοποίησή τους αλλά και η διεκδίκηση να γίνονται σεβαστά μέσα από τη χρήση ενός διαμορφωμένου γλωσσικού κώδικα.

Στο ρεπορτάζ από το Χώρο Κοινότητας Αφγανών Μεταναστών και Προσφύγων (Σέχου & Γαντζί, 2021) οι Αφγανές δηλώνουν αποφασισμένες μέσα από την παιδεία και τη

γνώση, μέσα από την απόκτηση μορφωτικού κεφαλαίου που ευελπιστούν να τις οδηγήσει σε διασφάλιση οικονομικής ανεξαρτησίας, να κερδίσουν το σεβασμό στα δικαιώματά τους και να μην τους φέρονται «σαν δούλες» όπως λένε χαρακτηριστικά. Στο δημοσίευμα της *Le Monde* (Aubry, 2021), που αναπαρήγαγε η εφημερίδα «Αυγή», μια 50χρονη Αφγανή, μαθηματικός τονίζει ότι οι γυναίκες στη χώρα της «δεν θεωρούνται ανθρώπινα όντα». «Κυρίως δεν θέλουν να μορφωνόμαστε. Μας θεωρούν περιουσία τους». Και προσθέτει ότι καμία γυναίκα, είτε αμόρφωτη είτε μορφωμένη δεν είναι ευτυχισμένη στο Αφγανιστάν, όλες νιώθουν την καταπίεση και τη στέρηση των δικαιωμάτων τους. «Όλες οι γυναίκες είναι καταπιεσμένες» τονίζει. Ενώ μια νεότερη συμπατριώτισσα της, στο ίδιο, συμπληρώνει ότι για κάποια χρόνια μέχρι να αναλάβουν την εξουσία η Taliban, στα τέλη της δεκαετίας του '90, οι γυναίκες είχαν καταφέρει να γίνουν σεβαστά κάποια δικαιώματα και ελευθερίες τους. Μετά ήρθαν οι Taliban και η προσπάθεια για τα αυτονόητα ξεκίνησε από την αρχή.

Σε όλα τα δημοσιεύματα, οι Αφγανές περιγράφουν αυτό που πριν από δεκαετίες θα ήταν αδιανόητο αλλά τώρα διαθέτουν τις κατάλληλες λέξεις και τα εργαλεία να το αρθρώσουν: διεκδικούν το δικαίωμά τους να μορφώνονται, να έχουν πρόσβαση στην εργασία και σε δομές υγείας, να κοινωνικοποιούνται με όποιο τρόπο επιθυμούν, να κάνουν αθλητισμό και τέχνη, να ορίζουν τη ζωή τους. Ακόμη και η 12χρονη Αρεζού, μιλά για δικαιώματα: για τα ίδια δικαιώματα που έχουν άνδρες και γυναίκες. Αντίστοιχα και οι γυναίκες δημοσιογράφοι που υπογράφουν τα συγκεκριμένα δημοσιεύματα χρησιμοποιούν ξεκάθαρο δικαιωματικό λόγο, εντοπίζουν το πρόβλημα, το αναδεικνύουν, «φωτίζουν» τις ενδεχόμενες λύσεις.

Στα δημοσιεύματα που εντοπίστηκαν περιλαμβάνονται ειδήσεις για διαδηλώσεις γυναικών που αγηγούν τους Taliban και ζητούν σεβασμό στα δικαιώματά τους στην εργασία, στην παιδεία και στη συμμετοχή στην πολιτική ζωή. Σε ανοιχτή επιστολή της προς τη διεθνή κοινότητα, που φιλοξενείται στο δημοσίευμα της εφημερίδας «Αυγή» με τίτλο «Εκκαθαρίσεις φοβούνται οι Αφγανοί καλλιτέχνες και διανοούμενοι» (Ζούση, 2021), μία από τις πρώτες κινηματογραφίστριες και πρόεδρος του κρατικού Οργανισμού Κινηματογράφου του Αφγανιστάν, η Σαχρά Καρίμι, μετά τις εξελίξεις του Αυγούστου, υπογραμμίζει τον κίνδυνο να παραβιαστούν τα δικαιώματα των γυναικών στο Αφγανιστάν, να «φιμωθεί» ο λόγος τους, με άλλα λόγια να πάψουν και πάλι να είναι ορατές, όπως συνέβαινε μόλις λίγα χρόνια νωρίτερα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μέσα από τα δημοσιεύματα που εξετάστηκαν σκιαγραφείται μια εικόνα της Αφγανής του σήμερα, η οποία προσπαθεί να μη συνθλιβεί από τις πολιτικές εξελίξεις στη χώρα της και να μην επιστρέψει σε ένα, πρόσφατο, παρελθόν που τη φυλακίζει σε ρόλο άκρως περιορισμένο και ανελεύθερο. Στα δημοσιεύματα μιλούν ή περιγράφονται υπό την μορφή ρεπορτάζ γυναίκες διαφόρων ηλικιών, εκ των οποίων οι περισσότερες διαθέτουν υψηλό κοινωνικό και μορφωτικό κεφάλαιο, γυναίκες οι οποίες κατάφεραν, αξιοποιώντας το, στις περισσότερες περιπτώσεις, να σώσουν τη ζωή τους. Αυτές οι γυναίκες περιγράφουν την καθημερινή φυλακή που ζουν οι ομόφυλές τους που έμειναν πίσω. Μέσα από αυτές τις διηγήσεις και τις πληροφορίες, δίνεται η εικόνα μιας σκληρής πραγματικότητας διαμορφωμένης από την σύμπτωση γεωπολιτικών επιλογών, διεθνών πολιτικών, θρησκευτικού φονταμενταλισμού και παραδοσιακών πρακτικών που επιδρά καταλυτικά στις ζωές των ανθρώπων της χώρας, γυναικών αλλά και ανδρών.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπενθυμιστεί ότι τον τόνο στον πολιτικό λόγο που χρησιμοποιείται και στις πτυχές που αναδεικνύονται δίνουν γυναίκες προερχόμενες από αστικά κέντρα, γυναίκες που είχαν, λόγω κοινωνικο-οικονομικής θέσης, πρόσβαση σε απόκτηση κοινωνικού και μορφωτικού κεφαλαίου τέτοιου που να είναι σε θέση να διαδραματίσουν ρόλο στην ίδια τους τη ζωή. Μέσα από τη δική τους οπτική προσεγγίζεται, και δια μέσου ενός τεθλασμένου και αποσπασματικού φακού, η εικόνα της Αφγανής που ζει στην ύπαιθρο, που είναι μέλος των χαμηλότερων κοινωνικο-οικονομικών στρωμάτων και δεν είχε ποτέ τις ευκαιρίες που οι «πρωταγωνίστριες» των δημοσιευμάτων είχαν. Αναπόφευκτα, το σημαντικό αυτό έλλειμμα άμεσης ορατότητας της πλειοψηφίας των γυναικών του Αφγανιστάν αναδεικνύει στο επίκεντρο ως προτεραιότητα τη θέση και τις απόψεις όσων έχουν γίνει ήδη «ορατές» και έχουν αποκτήσει «λόγο». Δεν μπορεί να αποκλειστεί, επίσης, ότι πλευρές του λόγου των «ισχυρών» αυτών γυναικών πιθανώς και να συσκοτίζουν την πραγματική εικόνα, τις ανάγκες και τις προτεραιότητες των χαμηλότερων κοινωνικο-οικονομικών στρωμάτων.

Από τη θεματική ανάλυση των δημοσιευμάτων αναδεικνύεται ο σημαντικός ρόλος που διαδραματίζει το υψηλό μορφωτικό και κοινωνικό κεφάλαιο, στην περίπτωση των Αφγανών γυναικών, για την εξεύρεση τρόπων και μέσων να εγκαταλείψουν τη χώρα

τους, όρος απαραίτητος για να επιβιώσουν τόσο ως κοινωνικά υποκείμενα όσο και ως βιολογική ύπαρξη, καθώς απειλείται και η ζωή τους αν δεν απαρνηθούν την κοινωνική τους ταυτότητα, αυτό που οι ίδιες έχουν επιλέξει να είναι. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, αυτό το μορφωτικό και κοινωνικό κεφάλαιο είναι αυτό που θα τους διασφαλίσει την επιβίωση και τη σταδιακή ενσωμάτωσή τους στις κοινωνίες των χωρών υποδοχής.

Με βάση έρευνες που έγιναν στην Μ. Βρετανία με δείγμα μετανάστες και πρόσφυγες από διάφορες χώρες της Μέσης Ανατολής και της Ασίας, καταγράφηκε ότι όσοι διέθεταν υψηλό κοινωνικό και μορφωτικό κεφάλαιο διασφάλιζαν πολύ γρηγορότερα τη χορήγηση ασύλου από ό,τι άλλοι συμπατριώτες τους. (Cheong, Edwards, Goulbourne & Solomos, 2007). Έρευνα στην Αυστρία με δείγμα Αφγανούς μετανάστες, άνδρες και γυναίκες, κατέγραψε ότι οι Αφγανές με υψηλό μορφωτικό και κοινωνικό κεφάλαιο, κατάφεραν πιο γρήγορα να «απεγκλωβιστούν» από πολιτισμικές και θρησκευτικές καταπιεστικές δεσμεύσεις, να εμπλουτίσουν περαιτέρω τις γνώσεις τους και τελικά να ενσωματωθούν ευκολότερα στην αυστριακή κοινωνία σε σύγκριση με τους άνδρες συμπατριώτες τους, οι οποίοι στην πλειοψηφία τους είχαν φτωχότερο κοινωνικό και μορφωτικό κεφάλαιο. Μάλιστα, όπως σημειώνεται στην έρευνα, οι Αφγανές ενσωματώθηκαν χωρίς να εγκαταλείψουν πλήρως την πολιτισμική τους παράδοση και την κουλτούρα τους. (Ahmad, 2017).

Αντίστοιχα, έρευνα στις ΗΠΑ με μετανάστες από το Αφγανιστάν κατέγραψε ότι όσες Αφγανές είχαν υψηλό κοινωνικό και μορφωτικό κεφάλαιο ένιωθαν περισσότερη καταπίεση μη μπορώντας να εργαστούν. Ακόμη όμως και όταν κατάφεραν να βρουν δουλειά, η πίεση ήταν αρκετή, ιδιαίτερα τον πρώτο καιρό, μέχρις ότου καταφέρουν να ισορροπήσουν επαγγελματική και οικογενειακή ζωή, ιδιαίτερα αν είχαν οικογένεια, λόγω των έμφυλων στερεοτύπων. Η ένταση αυτή αποκλιμακώθηκε σταδιακά και τελικά οι γυναίκες αυτές ενσωματώθηκαν στην τοπική κοινωνία και εμφανίζονται να βιώνουν καλύτερα επίπεδα ψυχικής υγείας. Αντίστροφα, γυναίκες με απομειωμένο κοινωνικό και μορφωτικό κεφάλαιο, οι οποίες προέρχονταν από οικογένειες με έντονες παραδοσιακές αντιλήψεις για τον έμφυλο ρόλο τους, δεν βίωναν, αρχικά, υψηλά ποσοστά άγχους καθώς όπως δεν έβγαιναν από το σπίτι στην πατρίδα τους, δεν έβγαιναν ούτε στη χώρα υποδοχής. Στη συνέχεια όμως κατέγραφαν μεγαλύτερα επίπεδα κατάθλιψης και δυσκολία ενσωμάτωσης στην κοινωνία της χώρας υποδοχής. (Stempel, Sami, Koga, Alemi, Smith, & Shirazi, 2016)

Δεδομένα σαν αυτά αποτελούν, κατά αρκετούς ερευνητές, επιβεβαίωση της ανάλυσης Bourdieu ότι το κοινωνικό κεφάλαιο ενσωματώνει τις υπάρχουσες, κάθε φορά, κοινωνικές, οικονομικές και εθνοτικές ανισότητες και αποτελεί μάλλον αποτύπωσή τους και όχι λύση τους. Οι μηχανισμοί διαμόρφωσης του κοινωνικού κεφαλαίου διαφέρουν ανάλογα με την κοινωνική τάξη του ατόμου και κατά συνέπεια το κοινωνικό κεφάλαιο που ένας πρόσφυγας φέρει μαζί του από τη χώρα καταγωγής του μπορεί ν' αποτελέσει, στον έναν ή στον άλλο βαθμό, τη βάση του σχήματος της κοινωνικής ανισότητας στο οποίο θα ενταχθεί και στη χώρα υποδοχής. (Cheong, Edwards, Goulbourne & Solomos, 2007).

Αυτή η ανισότητα σκιαγραφείται ως ένα βαθμό και στα δημοσιεύματα που αναλύθηκαν στην παρούσα έρευνα. Από αυτά, σχεδόν, απουσιάζει η εικόνα της πλειοψηφίας των Αφγανών γυναικών που βρίσκονται στην Ελλάδα σε δομές υποδοχής. Οι εμπειρίες, οι ανάγκες και τα χαρακτηριστικά που διαμορφώνουν τη δική τους κοινωνική ταυτότητα δεν «ακούγονται». Αυτή η απουσία αποτελεί, ήδη, ένδειξη της βάσης του σχήματος κοινωνικής ανισότητας που διαμορφώνεται ως προς την ενσωμάτωση αυτών των γυναικών στην ελληνική κοινωνία.

Αυτό το σχήμα γίνεται ακόμη εντονότερο αν ληφθεί υπόψη το κοινωνικό φύλο. Όπως έχει αναδειχθεί από έρευνες σε δυτικές χώρες, οι γυναίκες πρόσφυγες ή μετανάστριες, ιδιαίτερα αν προέρχονται από εθνοτικές και φυλετικές μειονότητες ή από χαμηλά κοινωνικο-οικονομικά στρώματα, δηλαδή αν έχουν περιορισμένο μορφωτικό, κοινωνικό και οικονομικό κεφάλαιο, υφίστανται επιπλέον διακρίσεις που απορρέουν από ρατσιστικές και ξενοφοβικές αντιλήψεις. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ακόμη και οι κοινωνικοί θεσμοί που έχουν ως στόχο να τις υποστηρίξουν, να αποκτούν, ενίοτε, αντίστροφο ρόλο και να επιδεικνύουν διαφορετική συμπεριφορά σε γυναίκες πρόσφυγες ή μετανάστριες που στερούνται ενός υψηλού μορφωτικού και κοινωνικού κεφαλαίου δεικνύοντας ένα πλαίσιο ανισότητας. Πρόκειται για το φαινόμενο που ονομάζεται «πολλαπλές διακρίσεις». (Στρατηγάκη, 2006) Αυτή η παράμετρος είναι εξαιρετικά σημαντική και δεν θα πρέπει να υποτιμάται όσον αφορά την εκπαίδευση των εκπροσώπων εκείνων της Δημόσιας Διοίκησης που αναλαμβάνουν τέτοιου είδους ευαίσθητες θέσεις.

Η έμφυλη διάσταση αλληλεπιδρά με την κοινωνική τάξη και τη φυλή στη διαδικασία μετανάστευσης σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο, στον οποίο οι μορφές του διεθνούς

καταμερισμού εργασίας και οι σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στα διαφορετικά έθνη ή σε κράτη επιδρά και στις ιεραρχίες του φύλου τόσο στις ανεπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η θέση των μεταναστριών από την ανατολική Ευρώπη στις κοινωνίες των χωρών της Δυτικής Ευρώπης, μια θέση που χαρακτηρίζεται από επισφάλεια, από εύρεση εργασίας κατώτερης των προσόντων τους. Και αυτό παρά το γεγονός ότι οι πολιτισμικές και θρησκευτικές «γέφυρες» ήταν περισσότερες από ό,τι τα εμπόδια, σε σύγκριση με μετανάστριες και γυναίκες - πρόσφυγες από το Αφγανιστάν, και παρά το γεγονός ότι οι ίδιες, σε μεγαλύτερο ποσοστό από ό,τι οι Αφγανές, είχαν υψηλό μορφωτικό κεφάλαιο. Οι μετανάστριες και οι γυναίκες πρόσφυγες καλούνται να ζήσουν σε κοινωνίες με διαφορετικά πολιτιστικά και κοινωνικά πρότυπα από τις χώρες καταγωγής τους, τα οποία επηρεάζουν και το περιεχόμενο του κοινωνικού φύλου. (Στρατηγάκη, 2006) Και η διαχείριση της νέας αυτής πραγματικότητας δεν είναι ούτε εύκολη ούτε μονοσήμαντη διαδικασία.

Οι μετανάστριες φέρουν μαζί τους τη δική τους πολιτισμική, κοινωνική, εθνοτική ταυτότητα και στο νέο περιβάλλον που καλούνται να ζήσουν, το τι θα κρατήσουν και το τι θα αφήσουν από αυτά προκειμένου να ενσωματωθούν δεν είναι αποκλειστικά και μόνο δική τους επιλογή αλλά εξαρτάται και από τις συνθήκες στην κοινωνία της χώρας υποδοχής. Εξαρτάται και από το κατά πόσο η κοινωνία υποδοχής μέσα από την οργανωμένη έκφραση της Δημόσιας Διοίκησής της είναι σε θέση να εντοπίσει, να αναγνωρίσει, να σεβαστεί την κοινωνική τους ταυτότητα χωρίς το παραμορφωτικό πρίσμα των δικών της αντιλήψεων.

Όσον αφορά τη διαλεκτική αυτή διαδικασία, Αφγανές που ζουν εκτός της χώρας τους επισημαίνουν ότι στην όποια απόπειρα προσέγγισης του ζητήματος από πλευράς της χώρας υποδοχής θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι το περιεχόμενο εννοιών που δομούν την κοινωνική ταυτότητα, το κοινωνικό φύλο και το κοινωνικό κεφάλαιο μιας Αφγανής, δεν θα πρέπει να αποτιμάται και να ερμηνεύεται μέσα από τα μάτια των «λευκών γυναικών της Δύσης», πόσο περισσότερο των ανδρών. Μιλώντας στην Melissa Harris-Perry, καθηγήτρια σπουδών φύλου στο Πανεπιστήμιο Wake Forest University και βραβευμένη δημοσιογράφος, Αφγανές που ζουν μόνιμα, πλέον, στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, δήλωναν ότι ο τρόπος που οι δυτικές κοινωνίες σκιαγραφούν την εικόνα της Αφγανής, της μουσουλμάνας είτε εντός είτε εκτός Αφγανιστάν, συνδέεται ελάχιστα με την πραγματική εικόνα των γυναικών αυτών καθώς διαστρεβλώνεται από στερεότυπα

της οπτικής των γυναικών της Δύσης. Προσθέτουν, δε, ότι σε οποιαδήποτε απόπειρα ερμηνείας της εικόνας της Αφγανής ή κατανόησης των αναγκών της, το καλύτερο είναι να δοθεί ο λόγος πρώτα στις ίδιες τις Αφγανές. (Harris-Perry, 2021)

Η δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου ως επιλογή πολιτικής έχει αποτελέσει, σε πολλές περιπτώσεις, βασικό πρόταγμα αρκετών γυναικείων κινημάτων. Είναι ένα πρόταγμα, που βρίσκει εφαρμογή και στο θέμα των στρατηγικών ενσωμάτωσης γυναικών προσφύγων και μεταναστριών. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί, από την μία πλευρά, από το γεγονός ότι το κοινωνικό κεφάλαιο είναι η κύρια μορφή κεφαλαίου στο οποίο έχουν πρόσβαση οι γυναίκες. Από την άλλη, ένα επιχείρημα υπέρ αυτής της θέσης είναι ότι άνθρωποι που στερούνται, λόγω της ταξικής τους θέσης (της θέσης τους στο κοινωνικό-οικονομικό σύστημα) αλλά και της εθνοτικής, φυλετικής, έμφυλης ταυτότητάς τους, οικονομικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, και δεν διαθέτουν πολιτικό κύρος, μπορούν ως ένα βαθμό ν' αντισταθμίσουν την έλλειψη αυτή μέσα από την απόκτηση και διατήρηση κοινωνικού κεφαλαίου υπό την έννοια του δικτύου υποστήριξης, αμοιβαιότητας, αλληλεγγύης. (Sapiro, 2006)

Με βάση στοιχεία από έρευνες, οι γυναίκες πρόσφυγες και οι μετανάστριες συγκαταλέγονται μεταξύ των πληθυσμιακών ομάδων στις δυτικές χώρες που επλήγησαν περισσότερο όταν εφαρμόστηκαν προγράμματα λιτότητας και περικοπών των κοινωνικών παροχών. (Bezanson, 2006) Και αυτό γιατί έχασαν τα ελάχιστα στηρίγματα και εργαλεία που είχαν για να αποκτήσουν και να εμπλουτίσουν το κοινωνικό και μορφωτικό τους κεφάλαιο, να διαμορφώσουν την νέα κοινωνική τους ταυτότητα. Ένα πρώτο βήμα αντιστροφής της διαμορφωθείσας κατάστασης που θα μπορούσε να βελτιώσει τη ζωή τους και να διευκολύνει τις διαδικασίες ενσωμάτωσης τους, και στην προκειμένη περίπτωση την ενσωμάτωση των Αφγανών γυναικών, στις χώρες υποδοχής όπως η Ελλάδα, είναι ακριβώς η διασφάλιση τρόπων και προϋποθέσεων για την απόκτηση και ενίσχυση του κοινωνικού και μορφωτικού τους κεφαλαίου. Έτσι με θεσμικό και οργανωμένο τρόπο δημιουργούνται οι προϋποθέσεις να περιοριστεί, αν όχι να ανασταλεί, η διαδικασία παραγωγής και αναπαραγωγής των σχέσεων βαθιάς ανισότητας και ανελευθερίας που βίωσαν στη χώρα καταγωγής τους και ταυτόχρονα δίνονται τα εργαλεία διαμόρφωσης κοινωνικής ταυτότητας που θα τις βοηθήσει να ενσωματωθούν στο νέο κοινωνικό πλαίσιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Adkins, L. (2005). Κοινωνικό Κεφάλαιο: η ανατομία μιας επίμαχης έννοιας (Χ. Μεντζαλίρα, Μετ.). Στο Μ. Λεοντσίνη (Επιμ.), *Φύλο και Κοινωνικό Κεφάλαιο* (σ. 31 – 60). Αθήνα: Κριτική.

Ahmad, A. (2017). The perception of gender relations and gender-based violence of Afghans living in Austria - Findings of small-scale microsociological research. Vienna Institute for International Dialogue and Cooperation. Ανακτήθηκε από: https://www.asyl.at/files/93/33-vidc_afghanistan_gender_study.pdf

Barfield, T. (2012). What History can teach us about contemporary Afghanistan. *Education about Asia - Afghanistan: Multidisciplinary Perspectives*, 17(2) 6 – 9. Association of Asian Studies, Cambridge University Press. Ανακτήθηκε από: <https://www.asianstudies.org/wp-content/uploads/what-history-can-teach-us-about-contemporary-afghanistan.pdf>

Bezanson, K. (2006). Φύλο και τα όρια του κοινωνικού κεφαλαίου (Λ. Αμπατζή. Μετ.). Στο Μ. Λεοντσίνη (Επιμ.), *Φύλο και Κοινωνικό Κεφάλαιο* (σ. 61 – 87). Αθήνα: Κριτική.

Bourdieu, P. (2006). *Η αίσθηση της πρακτικής*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Braun, V. and Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77 - 101. <http://dx.doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/235356393_Using_thematic_analysis_in_psychology

Burt, R. S. (1998). Το φύλο του κοινωνικού κεφαλαίου (Χ. Μεντζαλίρα, Μετ.). Στο Μ. Λεοντσίνη (Επιμ.), *Φύλο και Κοινωνικό Κεφάλαιο* (σ. 89- 150). Αθήνα: Κριτική.

Burton, A. (Ed.). (2014). *The First Anglo-Afghan Wars: A Reader*. Duke University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1198wp5>

Cheong, P. H., Edwards, R., Goulbourne, H., & Solomos, J. (2007). Μετανάστευση, Κοινωνική Συνοχή και Κοινωνικό Κεφάλαιο: Μια κριτική επισκόπηση (Λ. Αμπατζή, Μετ.). Στο Μ. Λεοντσίνη (Επιμ.), *Φύλο και Κοινωνικό Κεφάλαιο* (σ. 363 – 394). Αθήνα: Κριτική.

Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, S95–S120. Ανακτήθηκε από: <http://www.reut-institute.org/Data/Uploads/PDFVer/Social%20Capital%20Coleman.pdf>

Cone, D. (2021). Afghan women and girls under immediate threat: The responsibility to protect and assist is just beginning. Ανακτήθηκε από: <https://www.refugeesinternational.org/reports/2021/10/5/afghan-women-and-girls-under-immediate-threat-the-responsibility-to-protect-and-assist-is-just-beginning>

Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, Bertjan. (2002). Self and Social Identity. *Annual Review of Psychology*, 53, 161 – 186. Ανακτήθηκε από: https://www.academia.edu/45454511/S_Elf_and_S_Ocial_I_Dentity_?auto=citations&from=cover_page

Evans, M. (2003). *Φύλο και Κοινωνική Θεωρία*. Αθήνα: Μεταίχμιο

Harris-Perry, M. (2021, August 20). *A Critique on Western Media Coverage of Afghan Women*. [Radio Broadcast]. “The Takeaway”. WNCY Studios. <https://www.wnycstudios.org/podcasts/takeaway/segments/critique-western-media-coverage-afghan-women>

Hoodbhoy, P. (2005). Afghanistan and the Genesis Of Global Jihad. *Peace Research*, 37(1), 15 –30. Ανακτήθηκε από: <http://www.jstor.org/stable/24469676>

Jenkins, R. (2008a). *Social Identity*. London: Routledge. Ανακτήθηκε από: https://www.academia.edu/2293981/Social_identity

Jenkins, R. (2008b). *Rethinking ethnicity*. London: Sage Publications. Ανακτήθηκε από: https://www.academia.edu/5384546/Rethinking_ethnicity_Richard_Jenkins_?from=cover_page

Λεοντσίνη, Μ. (Επιμ.). (2010). *Φύλο και Κοινωνικό Κεφάλαιο*. Αθήνα: Κριτική.

Livani, T., & Haddock, S. (2020, October 5). Women’s access to identification cards can accelerate development in Afghanistan. *World Bank Blogs*. Ανακτήθηκε από: <https://blogs.worldbank.org/endpovertyinsouthasia/womens-access-identification-cards-can-accelerate-development-afghanistan>

Lowndes, V. (2004). Να τα καταφέρεις ή να επιτύχεις; Γυναίκες, Κοινωνικό Κεφάλαιο και Πολιτική Συμμετοχή (Χ. Μεντζαλίρα, Μετ.). Στο Μ. Λεοντσίνη (Επιμ.), *Φύλο και Κοινωνικό Κεφάλαιο* (σ. 235 – 274). Αθήνα: Κριτική.

Norris, P., & Inglehart, R. (2006). Ανιχνεύοντας την έμφυλη διάσταση στο κοινωνικό κεφάλαιο: Παίζοντας μπόουλινγκ σε γυναικείες λέσχες (Χ. Μεντζαλίρα, Μετ.). Στο Μ. Λεοντσίνη (Επιμ.), *Φύλο και Κοινωνικό Κεφάλαιο* (σ. 151 – 186). Αθήνα: Κριτική.

Putnam, R. D., (2002). *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. New York: Oxford University Press.

Rubin, B. (2007). Saving Afghanistan. *Foreign Affairs*, 86(1), 57–74, 76–78. Ανακτήθηκε από: <https://www.jstor.org/stable/20032211>

Sapiro, V. (2006). Φύλο, Κοινωνικό Κεφάλαιο και Πολιτική (Χ. Μεντζαλίρα, Μετ.). Στο Μ. Λεοντσίνη (Επιμ.), *Φύλο και Κοινωνικό Κεφάλαιο* (σ. 187 – 234). Αθήνα: Κριτική.

Schieman, S. (2005). Η στεγαστική σταθερότητα και ο κοινωνικός αντίκτυπος της υποβάθμισης μιας γειτονιάς: μελέτη των επιδράσεων που εξαρτώνται από το φύλο και τη φυλή (Χ. Μεντζαλίρα, Μετ.). Στο Μ. Λεοντσίνη (Επιμ.), *Φύλο και Κοινωνικό Κεφάλαιο* (σ. 311 – 362). Αθήνα: Κριτική.

Sherzad, A. R. (2017). Education in Afghanistan: Challenges and Suggestions for Improvement. Technische Universität Berlin. Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/315810717_Education_in_Afghanistan_Challenges_and_Suggestions_for_Improvement

Stempel, C., Sami, N., Koga, P. M., Alemi, Q., Smith, V., & Shirazi, A. (2016). Gendered Sources of Distress and Resilience among Afghan Refugees in Northern California: A Cross-Sectional Study. *International journal of environmental research and public health*, 14(1), 25. <https://doi.org/10.3390/ijerph14010025>

Στρατηγάκη, Μ. (2006). *Το Φύλο της Κοινωνικής Πολιτικής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Tanis, M., & Postmes, T. (2005). A social identity approach to trust: interpersonal perception, group membership and trusting behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 35(3), 413 – 424. <https://doi.org/10.1002/ejsp.256>

United Nations, Treaty Collection. (1979). Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. Ανακτήθηκε από:

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&clang=en

United Nations. (1993). Declaration on the Elimination of Violence against Women Proclaimed by General Assembly resolution 48/104 of 20 December 1993. Ανακτήθηκε από: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.21_declaration%20elimination%20vaw.pdf

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization. (2021, September 8). UNESCO stands with all Afghans to ensure youth and adults in Afghanistan, especially women and girls, achieve literacy and numeracy by 2030 [Press Release]. Ανακτήθηκε από: <https://en.unesco.org/news/unesco-stands-all-afghans-ensure-youth-and-adults-afghanistan-especially-women-and-girls>

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, Digital Library. (2015). Afghanistan national Education for All (EFA) review 2015 report. Ανακτήθηκε από: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232702>

United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women. (1995) Fourth World Conference on Women – Platform of Action. Ανακτήθηκε από: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/human.htm>

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. (2013). History of education system in Afghanistan. Ανακτήθηκε από: <https://reliefweb.int/report/afghanistan/history-educational-system-afghanistan>

United Nations Population Fund. (2022). Population matters. Ανακτήθηκε από: <https://afghanistan.unfpa.org/en/node/15230>

United Nations Population Fund. (2022). World Population Dash Board – Aghanistan. Ανακτήθηκε από: <https://www.unfpa.org/data/world-population/AF>

United Nations Refugee Agency. (2021). Inter-Agency Participatory Assessment in Greece, 26 July – 20 August 2021. Ανακτήθηκε από: <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/90849>

United Nations Refugee Agency – Greece Office. (2021). Highlights - Greece calls for common and coordinated EU stance towards Afghanistan: UNHCR advocates for a bar on forced returns of Afghans. July – August 2021. Ανακτήθηκε από:

<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/2021.07-08%20Greece%20Highlights.pdf>

United Nations Refugee Agency. (2022, May 12). Operational data portal. Mediterranean Situation. Greece. Ανακτήθηκε στις 12 Μαΐου 2022 από:
<https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179>

The Guardian. (2020, February 29). US and Taliban sign deal to withdraw American troops from Afghanistan. Ανακτήθηκε από:
<https://www.theguardian.com/world/2020/feb/29/us-taliban-sign-peace-agreement-afghanistan-war>

The World Bank. (1998). The Initiative on Defining, Monitoring and Measuring Social Capital. Ανακτήθηκε από:
https://web.worldbank.org/archive/website00522/WEB/PDF/SCI_W-23.PDF

The World Bank. (2020). Data: Population Afghanistan. Ανακτήθηκε από:
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL.FE.ZS?locations=AF>

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ

Αθανασοπούλου, Δ. (2021, Σεπτέμβριος 9). Εμείς και τα κορίτσια του Αφγανιστάν. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Ανακτήθηκε από: https://www.efsyn.gr/nisides/308921_emeis-kai-ta-koritsia-toy-afganistan

Aubry, Ch. (2021, Σεπτέμβριος 13). Διπλή παγίδα για τις γυναίκες στο Αφγανιστάν. *Η Αυγή*. Ανακτήθηκε από: https://www.avgi.gr/entheta/monde-diplomatique/398780_dipli-pagida-gia-tis-gynaikes-sto-afganistan

Δασκαλοπούλου, Ντ. (2021, Οκτώβριος 2). «Στο Αφγανιστάν ήταν πάντα πολύ δύσκολα για τις γυναίκες». *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Ανακτήθηκε από: https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/312937_sto-afganistan-itan-panta-poly-dyskola-gia-tis-gynaikes

Ζούση, Μ. (2021, Αύγουστος 19). Εκκαθαρίσεις φοβούνται οι Αφγανοί καλλιτέχνες και διανοούμενοι. *Η Αυγή*. Ανακτήθηκε από: https://www.avgi.gr/tehnas/394062_ekkathariseis-foboyntai-oi-afganoi-kallitehnes-kai-dianooyomenoi

Καθημερινή. (2021, Οκτώβριος 17). Οι Αφγανές τραγουδίστριες δεν σωπαίνουν. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/world/561544633/oi-afganes-tragoydistries-den-sopainoyn/>

Καπετανοπούλου, Β. (2021, Αύγουστος 18). Η «ευγένεια» των Ταλιμπάν δεν πείθει τις Αφγανές. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Ανακτήθηκε από: https://www.efsyn.gr/kosmos/asia/eirinikos/306809_i-eygeneia-ton-talimpan-den-peithe-tis-afganes

Λίβας, Σ. (2021, Αύγουστος 22). Η σιωπή της μπούρκας. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Ανακτήθηκε από: https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/307295_i-siopi-tis-mpourkas

Μπαλή, Κ. (2021, Δεκέμβριος 25). Αφγανές βουλευτίνες / «Είμαστε δυνατές, δεν τα παρατάμε, δεν φοβόμαστε». *Η Αυγή*. Ανακτήθηκε από: https://www.avgi.gr/diethni/403995_eimaste-dynates-den-ta-paratame-den-fobomaste

Μποζανίνου, Τ. (2021, Νοέμβριος 14). Αφγανιστάν – Συγκλονιστική μαρτυρία – «Το έγκλημά μας: γυναίκες και δημοσιογράφοι». *Το Βήμα της Κυριακής*. Ανακτήθηκε από:

<https://www.tovima.gr/2021/11/14/world/afganistan-sygklonistiki-martyria-to-egklimas-gynaikes-kai-dimosiografoi/>

Μπρέγιαννη, Κ. (2021, Αύγουστος 21). Σαλίμα Μαζάρι / «Θέλω να πω σε όλο τον κόσμο: Ντροπή σας» *Η Αυγή*. Ανακτήθηκε από: https://www.avgi.gr/diethni/394163_thelo-na-po-se-olo-ton-kosmo-ntropi-sas

Πάντζου, Χ. (2021α, Αύγουστος 19). Πικρό ρέκβιεμ για τις Αφγανές που ξέρουν καλά τις περιμένει. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Ανακτήθηκε από: https://www.efsyn.gr/themata/gynaikes-toy-kosmoy/306976_pikro-rekbiem-gia-tis-afganes-poy-xeroyn-kala-ti-tis-perimenei

Πάντζου, Χ. (2021β, Αύγουστος 26). Αφηγήσεις από ένα δυστοπικό παρόν σε πρώτο πρόσωπο. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Ανακτήθηκε από: https://www.efsyn.gr/themata/gynaikes-toy-kosmoy/307773_afigiseis-apo-ena-dystopiko-paron-se-PROTO-prosopo

Σέχου, Ε. & Γαντζί, Ρ. (2021, Δεκέμβριος 5). Σπάζοντας τα στερεότυπα. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Ανακτήθηκε από: https://www.efsyn.gr/nisides/322145_spazontas-ta-stereotypa

Σπαθάρη, Μ. (2021, Σεπτέμβριος 16). Δύο φίλες. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Ανακτήθηκε από: https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/310542_dyo-files

Φωτιάδη, Ι. (2021, Σεπτέμβριος 28). Αφγανοί στην «Κ»: Ανάσες ελευθερίας μετά τον εφιάλτη. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/society/561516151/afganoi-stin-k-anases-eleytherias-meta-ton-efialti/>

Χατζηαντωνίου, Ν. (Επιμ.). (2021, Αύγουστος 19). Τα ποιητικά «ξίφι» των γυναικών του Αφγανιστάν. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Ανακτήθηκε από: https://www.efsyn.gr/tehnas/art-nea/306978_ta-poiitika-xifi-ton-gynaikon-toy-afganistan

Χριστακάκη, Α. (2021, Οκτώβριος 3). Αρεζού / Πρόσφυγας μπορεί να βρεθεί ο καθένας μας. *Η Αυγή*. Ανακτήθηκε από: https://www.avgi.gr/koinonia/397316_prosfygas-mporei-na-brethei-o-kathenas-mas

Ψαρά, Μ. (2021, Οκτώβριος 16). «Σταματήστε να μιλάτε με τους Ταλιμπάν». *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Ανακτήθηκε από:
https://www.efsyn.gr/kosmos/asia/eirinikos/314908_stamatiste-na-milate-me-toys-talimpan

Ευρωπαϊκή Ένωση
Πρόγραμμα Ανάπτυξης
και Επιστροφής Ταμείο

Ε.Π.
ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ
ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ

ΕΣΠΑ
2014-2020
ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (Ε.Σ.Δ.Δ.Α.)
Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Ταύρος
τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479
www.ekdd.gr